

Kodu = maalt.

Wälja annub

J. Jung.

Cartus, 1879.

Trükitud G. Laakmanni kulu ja kirjadega.

Kodu-maast Nr. 4.

Sõda Wolmari linna al

ja

Katwere linna õnnetu kadumine.

Wälja annub

J. Jung.

Tartus, 1876.

Trükitub G. Laasmani kulu ja kirjabega.

A. 1881. 11. 11. 1875

In annis 1875 ab 1875

Benfuri poolest iubatub. 25. Augusti 1875

1875. 11. 11. 1875

1875. 11. 11. 1875

1875. 11. 11. 1875

1875. 11. 11. 1875

Sõda Wolmari linna al aastal 1601.

I. Wolmari linn ja loss.

Liivimaa Na *) ehk Koiva jõe ühe kääru ääres, Riia ja Tartu wahel kohas, seisis ühe järsu mäe künka pääl kindel Wolmari loss oma alewiga, kelle alew ka müüridega warjatud oli. Praegu on lossist ainult weel mõned rusud järele, sest et loss seitsemeteistkümnne aastasaea lõpetuses jaolt tule läbi rifutud, jaolt ära kantud ja aegapidi äralagunenud on. Ka linna müürid ja wallid, mis suuremalt jaolt Rootsi kuningate walitsuse ajal ehitatud, on ära lõhutud, linn isi aga, — mis sõa wõitluste aegul põlemiste läbi hoopis ehk jaolt ärarikutud, aga ikka jälle üles ehitatud, — on nüüd üks lahtine koht, kus arwata 2000 inimest elawad. Linna ümbert põhja ja hommikupoolel maad on ilusad tasased ja wiljakad, sellepärast on siis ka põllusaagide kauplemine sääl kaunis elaw.

Sellesinatse koha peatähtsus seisab tema ajalous; ommeti kahjuks on wast kõik dokumendid **) wanemast ajast kaduma läinud; üksnes aga kroonikud ***) ja üksikud kirjatuksid andwad tema minewiku üle mõnda

*) Kuuramaal on ka üks Na jõgi.

**) Dokumendid on kinnitatud kirjad mõne kauba, asutuse

zc. üle.

***) Kroonikud on ajalugude kirjutajad.

poolikut täädust, mis aga suuremalt jaolt kokkutulekuteft ja nõupidamistest, ehk waenliku päaletulemistest ja ärarikkumistest jutustawad. Selle wäga wana kantfi alustus ja nimetus on juba wana aja ämariku sisse langenud, keda üksnes aga üks õpetatud ennemuistne jutt wähä walgustab.

Seesinane jutt oli nõnda: Kui Daani kuningas Waldemar II. 13. aastasaea hakatusel Gestimaa ranna oma walitsufe kipi alla heitis, siis tuli tema ka Na jõe kohtadesse. Üks kibe taplus siit maa rahwa wastu liikas tema wäge kõige kardedawama häda sisse. Ühe waga preestri palwe pääle aga, kes sõa lahingu ajal üleöstõtetut kättega wõitu palus, langes kõige kardedawamal silmapilgul üks punase ristiga walge lipufene pilwist maha. Sedasinast taewaliku kingitust wõttis kuningas wastu ja näitis seda oma wäele, mis nende kartust kaotas ja julgust kinnitas, ja täieline wõit sai selle uueste saadut usalduse järel neile osaks. See lip jäi Daani riigi kõige kallimaks asjaks (Kleinod) ja sai Danebrog'i nime al sõa hakatustes ja pühalikus rändamistes kuninga ees kantut, kunni see aastal 1500 werises lahingis Hemmingstede juures Dietmars'i *) rahwa kätte langes. Selle lipu mälestuseks ajutas kuningas selle wõidu koha pääle ühe linna, mis tema oma nime järele Woldemar ehk Wolmar nimetas. — Nõnda räägib see wana jutt.

Seesinane Waldemar ei ole aga iial Liwimaal käinud; aga sedasinast juttu räägitakse mõne muudetustega Gestimaa le minekust, kus tarwis paawst kuningale ühe pühitsetut lipu olewat kinkinud, nõnda ka ühest lahingist Tallinna juures 15. Juunil 1219, — siis on awalik, et Wolmari linna nimi ühest teisest, sellesarnatseft nimest on tõusnud, aga mitte Daani Waldemar'ist. Ennemine oleks see wõimalik, et see

*) Dietmarsen on üks Sleswig-Holsteini maakond.

nimi ühest teisest Woldemarist on tulnud, nimelt Pihkwa kuningast, keda tema alamad sellepärast ära olivad ajanud, et tema oma tütre piiskopi Albert Theodorich'i wennale abikaasaks oli annud. Seefnane Woldemar tuli üle Plozki linna Riiga, ja sai Antiines, Wõnnu ordu kantsi ligidal Lätlaste üle walitsejaks. Pääle selle sai tema kätte ka tema wäimehe walitsuse maa Idumeas antut, kus tema siis Metimnes aset pidas. Pärast seda, kui ta oma ammetit ühe preestri Mlobrand'i noomimise järele tema ülekohtuste kohtu otsuste pärast, maha oli pannud ja Wenemaale tagasi läinud, sai ta Sakslastele seda kiredamaks waenlaseks, wõitis Ottepää linna ära, piiras Lindanissa (Tallinna) sisse, ja käis häwitusega siit maast läbi.

Et nüüd tema walitsuse koha piirid Wolmari kohaga umbes kokku puutuwad, siis võib see wäga wõimalik olla, et wana Antiine ehk Metimne Wolmari kohas on seisnud, sest et see tõblilik ja hää koht juba Lätlastele kantsi ehituseks paras wõis olla olnud.

Wolmari ajalouft, keda kunni 15. aastasaeani ial muud wiisi, kui Woldemar, ei nimetata, on wäha kindlat töt kuulutada. Üks kahtlane täadaandus ütleb seda lossi juba aastal 1283 ordumeister Willem von Schauerburg (Willekinus de Endorp) ehitanud olewat; ommeti kõneldakse aga kirjades 14. aastasaea lõpetuses alles selle linna kogubusest ja tema kohtuhärradest (Rathsherrn).

Siljemalt oli Wolmar wäga sagedaste rahwa seisuste saadikute kogumise ja nõupidamise kohaks olnud, sest et ta hästi kesket maad oli, ja ka Wõnnust mitte kaugel.

Siwimaa isiwalitsuse lõpmise ajal näitfiwad Wolmari kodanikud enda kahjuks kord üht õnneta julgust, et nemad Wenelaste pääle läksiwad, kes nende ümbertaudu elajid püüdsiwad ära ajada, — kus juures nemad kõik wangi saiwad wõetut ja Moskwa ära

wiidut. Alastal 1577 wõitfiwad Herzog Magnuse *) sulased kodanikude abiga Wolmari lossi eneste kätte, kus enne seda Poolakate wägi sees oli; pidiwad aga juba sellejamma aasta sügisel lossi ja linna Wenelaste kätte andma, kes säält palju saaki, kulda ja hõbedat saiwad, ja mehed, naesed ja tüdrukud wangi ära wiisfiwad, ja nendega koguni armuta ümber käisfiwad.

Zapoolis tehtut rahu finnitäs Poolakale jälle Wolmari linna suurema jao Liwimaaga, kunni Poola kuninga Sigismund'i ja tema onu Rootsi kuninga Karl IX. wahel tüli tõusis. Oma wõidurikka sõdimiste ajal wõitis Güllenbjelm kewabil 1601 ka Wolmari enese kätte, finnitäs seda tarwiliku sõawäega ja wõitles sügisel enam kui kaks kuud aega terwe Poola wäe wastu.

Sel ajal oli see neljanurgaline loss, keda hommikupoolt üks, ja õhtupoolt kaks tugewat torni kaitsefiwad, — üleüldse suuretükkide ja lastmise waraga täidetut. Alumise ruumide sees oliwad sõarahwas ja ratsja mehed aset wõtnud; nõndasamma oliwad säält sees ka köögid, tallid ja aidad.

Lossi õue pääl, kust wõlmitut wäraw linna sisse käis, oli üks rohke puhta weega kaew. Ülema korra pääl wärawa kohal oliwad ülemate elumajad ja see suur jaal, kus maapäawad oliwad peetut; säält läks mõni aste madalamasse, lossi kabelisse wõi kirikusse.

Linna müürid, mis kirikut ja kodanikude majasid — mis kuue otsekohese uulitsa ääre suuremalt jaolt puust ehitatut oliwad — kaitsefiwad, oliwad wanad ja wigased, ja ümberringi madalad; ommeti andis selle koha kõrge ase, kui ka Na jõe wesi lõuna poolt ja Mühlbach (wesioja) põhja-hommiku poolt mõnda finnitust. Õhtupoalne külj oli tugewamate müüride ja wallidega warjatut, aga kraawid oliwad madalad ja weest peaaegu tühjad.

*) Waata „Kodumaalt“ Nr. 1. lehel. 15.

II. Karl Sullenbjelm.

Rootsi kuninga Gustaw Wasa noorema poja Kaarlile oli Südermanni Herzogi maa *) isa poolest lubatud. Et ta küll isa surma ajal alles kümme aastat wana oli, siis juba wöttis tema oma wenna Johanni säadmistes kuninga Geriku XIV. wägivaldse tegude wastu elawalt osa, ja nõudis, kui Gerik walitsusest ära oli lükatud, et temal riigi walitsusest ühte wiisi osa pidi olema; ommeti jäi ta sellega rahule, kui tema Herzogiriiki suurendati ja suuremat luba sai, sääl oma tahtmise järel walitseda, kus tema nüüd kõige hoolega oma omandust hästi korratale säada püüdis, kauplemist ja käsitöösid edasi awitas, metsasi kaotas ja linnast inimestega täitis. Kui kuningas Johann hiljemalt oma wennale lubatud õigusi wähandada püüdis, nõnda ka Johanni katoliku usu poole hoidmine, siis äratas see uusi tülisid, kus juures wast kõik see terve Rootsi rahwa hull ja luteruse usu õpetajad Kaarli poole hoidiswad. Johanni surm ja tema poja Sigismund'i Poola ja Rootsi auujärje pääle tõstmine näis temal paras aeg olewat, ennast isi prii Rootsi kuningaks teha.

Rootsi riigivalitsus, kelle päralt ka Gesti- ja Soomemaa oliwad, oli tema kätte antud, ja et Sigismund isi wast ita Poolamaal aset pidas, siis walitses Kaarl kuninga nimel isi oma tahtmise järele, ja temale kõrwa säätut riigivalitsuse nõumehed julgesiwad aga arwaste oma häält sääl juures tõsta. Kaks aastat pärast isa surma wõis alles Sigismund ennast kroonida lasta, kus juures tema kõrwa tingimisi pidi wastu wõtma ja luteruse usku nimelt kõige kiwastuste wastu kaitsma. Ühe teise Sigismund'i Rootsimaaale läigu järele läks awalik waenus lahti, ja kui kuningas

*) Soome ja Ingriamaa.

pärast õnnetumat Stangebri lahingit Stokholmi asemel Danzigi linna sõttis, siis näis ta oma päritut riiki seega kui maha jätnud olewat.

Soomemaa Herzogi sõariistade õn awitas nii kaugele, et riigipääw Sigismundi ära lükkas ja Kaarlile Rootsi krooni pakkus. Et aga kuninga Sigismund'ile weel seda tingimist ette pandi, et ta oma poega Wladislaust ühe finnitatut aja sees Rootsimaaale luteruse usu õpetuse alla pidi saatma, siis nimetas Kaarl ennast aga Rootsi pärijaks walitseja würstiks, ja alles aastal 1604 wõttis tema riigi saadikute uue palwe pääle Rootsi riigi kuninga nime wastu ja sai aastal 1607 Upsalas juure pühadusega kroonitut.

Kui Kaarl alles oma herzogi riikis elas, sündis temale sääl üks sohi poeg — peenikesed rahwas ütleswad: loomulik poeg —, tallele ristmises ta Kaarl nimi pandi, teda pärast mõisniku seisusesse tõstmist Gullenhjelm nimetati. Tema ema Kaarin oli ühe õpetaja Nils'i tüttar, kes sel ajal proua Sigwrid Gullenhorn'i juures Sjõsa mõisas toaneitsi teenistuses oli. Pärast sai ta ühe Kaarli tuttawa Peeter Sjõbaldi abikaasaks. See poisike, teda maal kaswatati, sai hoolekikult ja põhjalikult õpetatut. Õmal kahetümmemal elu aastal läks ta Prantsuse sõateenistusesse, et ta sõa asjade täädustes ennast pidi täiendama ja tuli aga — et tema küll juure kuninga Hendriku IV. poolest sääl auustatut oli — juba 1596 jälle Rootsimaaale tagasi, kus tema isa teda wõera walitsuste juure saadikuks pruutis ja pärast nõndanimetatut worsti sõda Stokholmi maawalitsejaks nimetas. Et aga Kaarl sõawäge suuremalt jaolt Südermanni maale enese juure oli wõtnud, siis wõis Sigismund'ist Stokholmi läkitatut saadik, grahw Lascy (Laski), ilma wastauseta Stokholmi sisse tulla ja Gullenhjelm pidi ennast alla heitma.

Et ta aga kõwemast wangi põlwest pääses, põgenes ta wõeras riides ja mustatut juuste ja habemega

linnast wälja, ja läks rahutuma Dalekaria rahwa juure, kes teda suure rõõmuga vastu wõtšiwad ja omaks peamehels tegiwad. Et nemad kül Stangebros juure wäga hilja sõtta tuliwad, siis on nemad ommeti omas kohas rahutingimiste ja sõapidamiste poolest palju Kaarlit kasuks olnud. Kui Rootsi- ja Soome-maa kindralleitenant ja sõa woberst läks tema aastal 1600 oma isaga Tallinnasse ja wõitis sel sügisel ja talwel wast kõik kindlused ja lossid lõuna Liiwimaal Poolakate käest ära.

Kui tema oma Rootsi wäega Karksi lossi ligidal seisis, tuli ühel päawal üks noor mees tema juure, kes ennast ütles Poola kindrali Georg Fahrensbachi juurest ära jooksnud, kes teda olewat kurjaste waewanud. Tema pakkus ennast Güllenbjelm'ile juhatajaks, kust ta Karksi kindla lossi sisse pidi saama, kus Fahrensbach oma rohket tagawara ja kõige paremaid ja kallimaid asju üles pidawat. 500 ärawalitsjetut mehega läks Güllenbjelm juhataja järele, kes neid kitsa, kõrwalise teede pääle wiis. Kui nemad aga ühte teeta metsa jõudšiwad, andis juhataja oma hobusele kannuksid ja oli warši kadunt. Fahrensbach läks oma hulgadega metsa ja Güllenbjelm sai kõigist küljest sisse piiratud, ja tema mehed wast hoopis ära hukkatud. Herzog Karl tõttas wihaga sinna appi, ja seda õnnetust Poolakatele kätte makssta, piiras tema kõik selle koha oma wäega sisse. Kantsis oliwad mitmed Rootsi härrad, kes Soome-maalt Sigismund'i juure oliwad põgenenud. Need lõiwad Kaarli pääle hakkamise wahwaste tagasi, pidiwad endid aga wiimaks ommeti alla heitma, aga selle ausa tingimisega, et nemad lehwitaja lipudega ühe teise kindla koha pääle wõišiwad ära minna. Karksis leiti palju toiduse ja sõatarwituse tagawara ja kõik Fahrensbach'i kogutud warandused ja kallid asjad. Kui teda sellepärast küüsti: miks tema oma kallid warandusi mitte mõne kindlama koha pääl ei ole hoidnud,

wastas ta ühkeste: „Mina tahtsin, et kui Kaarl neid ka oma kätte peats saama, seega näidata, et temal mitte ühe kerjajaga tegemist ei ole olnud.“

Karstist läks Herzog Karl Willandisse, kus kommandant Michael Kurz ühe weikse ja Poola wäega ja kaptein Sadowski ühe kompagnii Ungria meestega lossis olivad. Lossi parema kaitsmise tarwis muretses Michael Kurz kõitsugu sõda ja toiduse moona sinna sisse ja lastis linna väljaspool põlema süüdata, kellest ligi jõudjad Rootslased aga mõne maja weel ära päästa wõiswad. See ärawõitmata kindlus sai ligidalt ümberpiiratut, ja kangeste suuretükidega lastut. Lossi kaitsjate hulgas tõusis isi lahumine, sest et Ungria mehed endid allahcita, aga Poolakad kunni surmani wastu panna tahtsiwad. Sääll kargas üks Saksja kodanik ühe kantsi torni pääle, pistis oma tübara lati otsas ühest luugist wälja ja palus waljust kisedades armu. Herzog Kaarl ajas ratsa ligemale ja hüüdis: „kui teie endid hääga alla heidate, siis ei pea teile midagi paha tehtama.“ Kodanik wastas, et nemad selle luugi läbi torni sisse peaksiwad tulema, ennego Poolakad sinna jõuaksiwad. Warsti lastis Herzog tormiredelid juure tuua ja hull soldatid wapra Kaarl Güllenbjelm'i ja Saamuel Nilson'iga ronisiwad ülesse. Waewalt oliwad aga kaks wõi kolm sisse saanud, kui juba üks kari Poolakaid sinna tõttasiwad. Güllenbjelm, kes weel rebeli pääl seisis, hüüdis: „Minu wennad, olge meile abiks!“ Need, kes juba sisse oliwad läinud, tahtsiwad jälle tagasi tulla, aga Güllenbjelm tõrjus neid palja mõegaga tagasi ja läks isi ka nende juure sisse, ja nõnda oliwad sääll mõni kaks kümme meest ühe trummi löwjaga üheskous. Sulgeste löiwad nemad pääle tormajaid Poolakaid tagasi, kes seda arwasiwad, et Rootslaste hull palju suurem pidi olema. Güllenbjelm, kes kommandanti nägi, hüüdis tema poole ja ütles: „Tule meie juure torni, siis pead sina kõige

omastega armu leidma. Muidu peate teie kõik möega tera al langema!" Kommandant täitis ehmatatut seda käsku, ei pannud aga seda mitte vähä imeks, kui ta nägi, kui vähä sääl waenlasi oli. Güllenhjelm laskis teda koha finni wõtta ja redelit mööda Herzogi juure maha wiia. Sõawägi, kellest peamees ära oli wõetut, sai nüüd kergeste meelitatut ennast alla heitma.

Pärast seda, kui Güllenhjelm weel Tartu wõitmise juures osa oli wõtnud ja kewadil 1601 Wolmari sisse wõitnud, läks tema oma isaga Kokenhuusi ümber piirama. Linn pidi ennast juba kabe pääwa pärast alla heitma, aga seda wapramine pidas kõrge ja kindla lossi wägi wastu. Lossi kommandant oli oma sõamehi ühe wande läbi finnitunud, wiimse otsani wastu panna, ja sõamehed on seda wannet auuwäärt truudusega pidanud. Kui Herzog Karl neid ühe pasuna puhuja läbi allahaitmisele laskis nõuda, tapsiwad nemad selle püssi kuulidega ja löiwad kolmekorralist tormijooksu tagasi. Suuretükki kuulid tegiwad kindlusele vähä wiga ja püssirohtu alla panna, ei wõinud mäe kõrguse pärast mitte. Herzog isi käis kõige kardetawamais kohtades ja tema wapper sõaulem Peeter Stolpe, Narwa linna wõitja, sai tema kõrwas surmatut. Ištäranis sai üks torn Rootslastest kangeste lastut, kus sees üks kantsi wäraw oli. Silla oliwad kantsi kaitstjad sügawa kraawi päält ära lõhkunud ja wärawad kangeste finni ramminud. Kuulide wäe läbi sai torn põhjani pörutatut ja suur auk müüri sisse kistut, kelle üle torn weel kõikudes rippus. Karl käskis nüüd 500 meest salaja kraawi sisse minna ja endid torni alla peita. Kui siis mõned suuretükki kuulid peaksiwad sinna lastut saama, siis peaksiwad nemad püssirohu suitsu ja tolmu sees lossi sisse tungima. Dmmeti sündis see teistwiisi, kui tema seda oli ootnud. Sest kui selle kõikuma tornile mõni pauk weel oli lastut, kufkus seesamma kõige rippuwa müüri

traawi peidetut Rootslaste selga, ja kõik saidad silmapilk sinna paika maetud.

Dma ärareisimise juures andis Herzog Karl laagerduse ebasüstamist oma poja kätte; Poolakad aga, ehk küll wee puuduse läbi waawatut, pidasivad ommeti wapraste wastu ja saidad julge Sicinsky läbi toidust ja ka sõda moona. Linna sees olew Rootsi wägi waprast Kristler Some käsul al, ei wõinud kindluse wastu midagi teha, waid juhtusivad isi weel suure häda sisse, sest et nemad ümberhulkujate Poolakatest tülitatut ja ka ühe juttu läbi suure Poola wäe ligijõudmisest hirmutatud saidad. Toiduse wara oli otsas; juba pidivad kassid ja koerad, ja isegi naha tükkid ja metsa rohi toiduseks wõetut saama. Küll oliwad Johann Tiefenhausen Bersoonist ja Georg Koosen neile meeste ja moona poolest abi püüdnud saata; et nemad aga (nagu see selleaegse Sakslaste wiis oli) oma aega priiskamisega ära oliwad raiskanud, saidad nemad Stokmannshoowi juures Sicinsky'ist ära wõidetut ja pidivad kõik oma woori sinna paika jätma ja jalgele walu andma.

Selle wahel oli Littawi maawalitseja, Kristohw Radziwil, 15,000 meest kokku wõtnud ja Riia linnast weel 300 jala meest ja mittu suurt kanooni, ja hakkas Kokenhuusi linna ümber piirama. Güllenbjelm wõttis ruttu mõne jao toiduse moona kokku, lastis seda pääl pool Kokenhuusi Düüna jõe pääl lodjade pääle panna ja wiis seda laagertatutele kätte. Et aga üks Poola wäe jagu Liskowitzi al selle woorile kardetaw oli, siis ahwaldas tema neid ühte kohta kabe wäe wähele, kus nemad täieste maha raijutut saidad. Sicinsky aga, kes oma sõbra surma neile kätte maksta tahtis, tuli Erlaa juures äkkisest Rootslaste kaela, kui nemad pärast lahingut wästinud, endid sõõma oliwad laagerdanud, ja sundis neid, ehk nad küll wapraste wastu panivad, tagasi minema. Güllenbjelm kogus oma

pillatut mehed jälle kokku ja läts 5000 jalamehega ja 1500 ratsamehe ja 15 suuretükkiga palju suurema Poola wäele, keda jutu järele 100,000 meest pidi olema, julgeste wastu. 16. Juunil 1601 hakkas werine lahing Kokenhuusi juures, kus Sakslased kül wäga wapraste sõdisiwad ja waenlaste käest mittu suurttükki ära wõtsiwad, aga ommeti pidi Güssenhjelm lahingi kaotama, kui juba 6000 meest ja wäeülemad Hermann Wrangell ja Georg Krübener langenud oliwad. Kokenhuusi linn pidi ennast alla heitma, ja Rootsi wägi, keda linnast oli lubatud wabalt wälja minna, sai wast hoopis maha tapetut eht Düüna jõkke tungitut, kus nemad wee sees surma saiwad.

Kadziwil läts sellepääle põhja poole ja wõitis lühikese wõitluse järele Wõnnu, Rõrgeroosi ja Koopa enese alla; üksnes Konneburgi kantsi kaitstes wapper Johann Roosen terwe Poola wäe wastu 40 päewa, kunni appi tulejad Rootslased neid jälle ära peästsiwad. Waenliku sõariistade wõitude wastu tuli Rootslastele wotamata abi. Herzog Kaarlil oli see korda läinud üht kuulust sõameest, grahw Johann von Nassau-Dillenburg'i, kes Draania würsti Mooritse al suurt sõakuulsust oli saanud — oma sõwägede juhatajaks — eht kül aga kolme kuu pääle — palgata. Seesinane tubli sõaülem säädis warsti sääduse ja walitsuse Rootsi wäe sekka, läts Bernust üle Wõnnu, kus ta ka jõe pääle ühe silla lastis teha, Konneburki. Poolatad jättsiwad oma aseme nii ruttu maha, et nende minek, põgenemise sarnane oli ja Rootslaste kätte muu asjade hulgas 760 wantert tellide, sõa saagi ja suuretükkidega langestiwad. Herzog oli ist oma wõidurikka wäe juures, mis Augusti kuu lõpetuses ennast Riia linna ees laagerdas ja alewid ärapõletas, aga linna mitte kätte ei saanud, waid pidi Poola pääwäe eest pikka-missi põhja poole taganema. Güssenhjelm pidas ennast weel mõne nädali Riia ligidal ülewel ja ei lastnud

Poola wäge, feda riigi kantsleri Zamoishty al 17,000 jala- ja üle 5000 ratsameest oliwad, mitte kergeste edasi minna. Pikkamisi taganes tema Wolmari tagasi ja wõttis nõuks, feda lossi, mis tema 6 kuu eest wõitnud, warjata ja waenlast sääl sees oodata.

III. Jakob de la Gardie *).

Ühel pilwisel sügise päawal aastal 1601 seisiwad kolm pikka meest, sõamantslite sisse mähitut, Wolmari kiriku lähädal ligida lossi müüri ja mõlemaid nurga torni terawalt waadates ja tähele pannes. Külm tuul puhus läbi wana pärna puude lehteta oksste, mis kiriku õue ümber istutatut oliwad, ja peenike uduwihm üfiskute lume libemetega segatut, sai kangeft tuuleft üsna risti läbi õhu maha wisatut, kuna mustad pilwed, mis noole kiirusega taewa al edasi lendasiwad, weel raskemat sadu ahwardasiwad. Silma feda loomuse mäfsu tähelepanemata, sammusiwad need sõamehed pikkamisi üle turu wõi Lingplatzi (kohtu koha) ühe lossi torni poole, kus nemad tormi ja wihma eest warju leidisiwad, ja usaldawat juttu ajades kiwi pingi pääle maha istusiwad.

„Ja teie arwate tõeste, Kaarl Kaarleson (Güllenhjelm),“ hakkas sõaülem grahw Johann von Nassau kõnelema, „feda waewast pesa terwe pääle tormaja Poola wäe wastu kaitsta wõiwad?“

Güllenhjelm. Ma loodan feda! Minu sõber Jakob saab mul oma wapra Norramaa rügemendiga abiks olema, ja Sumal ei saa meid mitte maha jätma.

*) Jakob de la Gardie suguseltsi lääes on minu täada praegu Haapsalu lossi mõis; selle praegune omanik grahw de la Gardie ei ole mitte enam isa poost de la Gardie sugust, waid ema poost.

Nassau. See on hää, Sumala pääle loota, aga ülearu julgus on isi asi, kui mõistlik julgus, ja hoolimata julgus lükkab hukatuse sisse. Kas ei ole Dnistegija isi kuningale nõuu annud, enne järel arvata, kas ta 10,000 mehega sellele võib vastu minna, kes tema pääle 20,000 tuleb? Ja teil on 30,000 mehe vastu waewalt 2000 meest panna.

Güll. Julgus ja waprus kaaluvad kül hulga argu palgalisi ülesse, keda Sigismund seie weab, ja kui meie oma usu ja isamaa eest nende riisujate ja jesuiitide vastu wõitleme, siis ei saa taewa ja maa wägede Sfanda abi meile mitte puuduma.

Jakob de la Gardie. Kui sagedaste on minu isa Pontus wäbä wapra Rootslastega tuhandid Wenelast ja Tatarlast põgenema löönud! Tema mälestuse märgid ei lase mind mitte magadagi.

Güll. Ulem kindral ja riiginõuumes Pontus oli üks wägew mees, kuidas neid Põhja maal enne wäbä nähtut, ja kui kadedad Maroowa jõe laened teda kest tema eluajal, omal hiilgawamal wõidu teel mitte nii ruttu ei oleksiwad lõpetanud, siis saaks kül Rootsimaa lugu ja meie piiride rahu praegu parem olema. Minu sõber ja wend (de la Gardie) on pidant oma rasket ja kurwa nooruse põlwe ilma isata ja emata läbi elama.

Jak. Mina ei mäleta omast isast kül muud midagi, kui tema pühaliku mattust, kus juures kõik rahwas kaebasiwad ja kõik kellad helisesiwad. Uhte matuse saatjate rong, kullaga tikitut puusärgi tel ja need neli, musta tekkide sisse katetut hobust, kelle peade pääl kõrged fuled lehwisiwad, ei ole minu meelest iial ära läinud, et ma sel ajal kül alles waewalt kolme aastane olin.

Nassau. Teie isa sai, kui ma mitte ei eksi, Tallinnasse maetut?

Jak. Ja. Tallinnas, minu isalinnas suri warsti pärast minu sündimist minu ema, keda, nõnda kui

minu isat, Doomi kirikusse maeti, kus teie nende haua mälestuse märki leida võite, seda tema seltsimeeste ja sugulaste tänulik armastus neile sinna on ehitanud.

Nass. Ja teie, minu noor sõber, olete ka wara sõda ammetisse hakanud, sest et teile, kes alles 19 aastane olete, juba oobersti ammet kätte on antut.

Jak. Waewalt 13 aastat wana, wõtsin ma juba sõariistad kätte ja püüdsin esite madalas seisustes Rootsi riigile kasuks olla, kunni mind würsti arm minu wahwa Norra rügemendi peameheks pani. Sellepärast näen ma seda oma püha kohuse olewat, et ma oma würsti ja riigi ees oma wäga wana sugufeltsi ja oma isa nimele häbi ei tee. Tema eesmärgi järele töttata ja julgeste oma elu ära anda, kui see isamaa kaitsemiseks tarwis on, peab minu püüdmine olema. Ka minu soontes woolab lõunapoolse rahwa usin veri, ja minu ema wanaisa, Gustaw Wasa, hiilgaw eesmärk juhatab mind selle tee pääle, kus ma wõitu ja kuulsust pärida, ehk auuga surra wõin. Julgeste hakatut, on hästi lõpetatut!

Nass. Üks niisugune julge ja wapper meel nõuab auu ja kiitust; aga ettewaate on tarkuse ema, ütles minu onupoeg Draania Moorits. Aga kui mina neid müürisi siin waatan, isiäranis linna poolt küljest, siis panen ma seda üsna imeks, et torm, mis täna meie peade üle ulub, seda ammugi juba meie kaela maha ei ole lütkanud. Kuidas tahate teie sääl sees Poolakate hirmsa suure suurütkkide wastu panna? Eks nad ei näe just nõnda wälja, et nad ühel ilusal pääwal päikesel paistel isi peaksiwad maha langema.

Jak. Spartal ei olnud kedagi müürisi ümber, aga wapper meel meeste rindus kaitstes linna. Ja kas ei ole Johann von Roosen Ronneburgis, mis siit kohast mitte kindlam ei ole, 40 pääwa niisammasuguse Poola wäele wastu pannud?

Güll. Waprat meelt ja järeleandmata wisadust ei saa meie ja ka meie auusa Norralaste juures mitte puuduma.

Nass. Sumal andku teile oma õnnistust niisuguse kindla otsuse juure. Aga seda ütlen ma teile: Kui Hollandimaal üks sõaülem üht niisugust waewast kindlust peaks tahtma kaitsema hakata, et teda ilma kaksipidi mõtlemata niisuguse aruta teo pärast losji wärawa külgi ülesse saaks poodama.

Jak. Seda auusam, kui meie õnneliku kaitsemise läbi tunnistame, et meie ei kerge aru läbi wõllast, ega ka argduse läbi häbi ei ole teeninud.

Güll. Weel on meil nattuke aega müüri si ja walli si parandada. Püssirohtu ja lastmise wara, kui ka toiduse moona on meil mõne aja tarwis rohkest. Kui see meil ka niipalju korda lähäb, et meie waenlast ühe kuu aega wõik sime kinnipidada ja temale tööd anda, siis oleks sellega juba palju wõidetut. Et teie auustatut sõaülem, meid mitte hädasse ei jäta, seda usun mina wäga kindlaste.

Nass. Minu pääle ei wõi teie mitte loota, sest minu otsus on kindel. Niipea, kui ma Tallinnas, kuhu mind nüüd herzog kutsub, omad asjad saan toime tanud ja säädnud, ja oma kommandu ära annud, tahan ma weel wiimse laewasõiduga Saksamaale tagasi minna, sest et need kolm kuud, mis pääle ma kauba teinud, juba mööda on läinud.

Güll. Sumal hoidku selle eest! Teie olete meie kui üks päästja ingel olnud, keda meile taewast troostiks ja abiks saadetut, ja minu isa ütleb, et teie ligi olek temale enam kasuks on olnud, kui 10,000 meest muud wäge. Niisamma sugust kahju saaks teie äraminek Rootsi riigile ja meie usu wõitlusele tegema.

Nass. Urge kiitke minu tegewust mitte ülearu! Teil on jo ka herzog Johann Abolhw von Holstein, grahw Bernhard von Solms-Braunfels, Feldmarschall

Moorits Brangell ja mõni muu wapper ja tark mees wäe juhatajaks. — Beafsin mina ommeti — mis ma mitte ei usu — kuidagi wiisi sunnitut saama, oma ärareisi weel pitendama, siis tahan ma, mis iial wõimalik, teie päästmiseks teha.

Nende sõnadega tõusis ta ülesse ja läks lossi sisse. Lossi müürid, suuretükkid ja tagawara saidad weel ükskord viete korrapäraselt üle waadatut ja grahw von Nassau andis igal pool hääb nõuu, kus parandused kõige tarwilikumad ja kasulikumad pididwad olema. De la Gardie kogus oma rügemendi kofku, keda grahw Nassau nende tänise auusa ülespidamise eest kiitis, ja julge wastupidamisele jääda maenitses, keda mehed röömsa ja lootliku õiskamisega pidada lubasidwad.

Pärast röömsat õhtusööki jäiwad need sõbrad weel, kunni hilja ööni, joodawa wiina pudeli juure kofku, kus ülem kindral palju omast liikuwast sõaelust kõneles, kuidas nemad Rheinsberg'i, Mörs'i ja Groll'i kindlusi ära wõitnud, kui ta sõawägede käikudest ja säadmistest Hollandimaal, ja kuidas see ehk teine asi siin maal kõlblit pruukida oleks. Binewalt kuulasiwad mõlemad wägede juhatajad selle mehe tarku kõnesid, kes Draania sõalaagris ööb ja pääwad kedagi häda, waewa ega raskust ei olnud kartnud, et ta aga midagi näha, kuulda ja õppida oleks wõinud, kes isi kõige kardetawa tallituste ja jooksupraawide ehituste juures nii ööb kui pääwad olnud, tormi jooksnud ja kõige libedama tule ette appi tõtanud. Tema olla ta oma maakonna mehi sõaõppimistes nõnda wälja õpetanud, et tema rahwas oma püssidega palju paremine mõistwad ümberkäia, kui Hollandimaa soldatid.

Teisel päawal wara hommiku läks grahw von Nassau oma wäega Bernu poole ära.

Güllenhjelm ja De la Gardie wõtsidwad aga suure hoolega müüride parandusi ette. Patareide kaewajad saidwad säält ümberkaudu tellitut, piiskoppi kraaw linna

õhtupoolses külges võimalikult sügavaks tehtut ja vallid kõrgendatut. Ka soldatid tegiwad suure hoolega tööd, ja kahetsa pääwa sees oli kindlusel juba hoopis teine nägu. Gyllenbjelm wöttis kõige raskema töö enese pääle, ja see oli linna kaitsmine oma laialise kindluse wärkidega; sellepärast jäi ta pääwad otsa turu ääre Bürgermeisteri Nikolaus Smeking'i kiwi majasse, mis raatuse maja kõrwal seisis, kuna De la Gardie lossi jäi, selle kaitsmist finnitama ja juhutama. Iga pääw tuliwad nemad aga kokku nõuu pidama, kus nemad õhtult oma alamate ammetnikudega, ehk mõne linna kodanikuga kas lossis, ehk Bürgermeisteri, wõi wana auusa õpetaja Soakim Meselan'i ehk ka tohtre Balthasar Pihlemann'i majas rõõmsal wiisil kous oliwad ja juttu ajasiwad. Sest seda oli tarwis, et julgus ja Sumala pääle lootus eest tulema raskuse wastu äratatut ja ülewel hoitut pidi saama.

IV. Laagerdus ehk ümberpiiramine.

Põgenejad maarahwas kuulutatiwad Poola wäe tulekut. Kui üks hukkaja wee woog weeresiwad waenlikud hulgad üle raskeste waewatut Liwimaa pinna, esite Selikowsky oma kassakatega, siis Georg Fahrensbach oma Preisimaalt palgatut Schottlastega, kus nad seda wiimast weel ära sõiwad, mis sõda õnnetuma maa rahwale lehwast lõikusest weel järele oli jätnud. Poola suurlantsler Johann Zamoisly, seda Moldawi sõa õnneliku lõpetuse järele kõige ülemaks wäe walitsejaks oli pantut, oli Riigas kuningast ootanud, kes oma suure kuningliku seltsi ja uhtusega, ja arwamata palju kraami ja puruga wäga pikamisi edasi jõudis. Kui ta Rootslastest maha jäätatut kindlad kohad oli oma meestega täitnud, jõudis ta

wiimaks 30,000 jala- ja 7000 ratsameestega Wolmari alla, kus ta ümberseiswa kõrguste pääle oma laagri üles löi. Kuningas wõttis oma forteri pool lõhutut Wolmari mõisas ja ootas iga pääw, et kindlus ennast juba kartuse pärast tema suure wäe eest alla saaks heitma. Rootslastelt nende paremad ülemad ära riisuda ja herzog Kaarli kallal oma kättemaksmist ja wiha jahutada, mis ta kahetses, isale mitte teha wõiwad, — oli tema weikse aruse see pää kihutus, miks ta nii suure wäe ja kuluga üht weikest ja tähtsusetat kindlust ümberpiirama tuli. Ka Zamoisky tunnistas seda, et see Poolakatele wäga häa oleks, kui see iial korda lähäks neid mõlemaid hakkajaid Rootsi wäe juhatajaid kas elusalt ehk surmalt kätte saada. Et kuninga rutuline wõidu lootus tühja oli läinud, kellele sõaeltu kõikisugusid harjumata kitsikusi ja puudusi pääle pani, siis tundis ta, et temal see elu nende lagunud tubade sees mitte moka pärast ei olnud. Weel enam oli tema hulgal uhkedel teenritel häda, kellel mitte üksi päälinna lustid ei puudunud, waid et nemad ka selle wälja imetut maa sees kõige hädalikuma tarwituste ja elu ülespidamise poolest puudust ja nälga pidiwad kannatama. Kui külmus kangemaks läks, wõttis Sigismund nõuuks, suurte kanoonide sinna tulekut, keda paha maa teede pärast suurte parwede pääl wet mööda Düüna jõest Na jõkke ja säält edasi weeti, mitte enam oodata, waid pööris üle Riia Wilna linna tagasi.

Suurfantsler Zamoisky, kellel küll juba hallid juuksed pääs oliwad, aga siiski nooruse wirkusoga wäsimata wäge juhatas — hakkas nüüd korra pärast Wolmarit sisse piirama. Lutsenholmist hommiku poolt lossi ja Wolmari mõisa poolt saiwad jooksu kraawid sisse tõmmatud, paterei korwid juure weetut ja suuretükki wallid ülesehitatut. Ehk ta küll mitmetpidi Rootslaste julge pääle langemiste ja kindlusest hästi sihitut suuretükki kuulide läbi tülitatut ja weel enam

aga kiviõwaks külmanud maapinna läbi omas töös keeletut sai, läks ta ommeti pikamisi linna poole edasi, ilma, et ta Rootslastele oma weikse suuretükkidega oleks wõinud wastata. Poola soldatid pidiwad kül- muse ja kõitsuguste puuduste al raskeste kannatama, kuna Rootslased lossi ja linna soojas tubades ja küllalise toiduse juures rahul elasiwad, sest et nende juhatajad nende eest igapidi muret kandsiwad. See lugu muutis ennast, kui need 40 suurt laagerduse suurtükki sinna jõudsiwad, keda warsti walmis tehtut patareide pääle pandi. Üks hullkaja põrutamine hakkas nüüd jaolt lossi ja jaolt linna müüride wastu, ja warsti nähti lossi põhjapoolse kõrge müüri sees üht kardetawat auku, keda De la Gardie pika wõdel wõimalikult jälle kinni toppida püüdis. Wärske müür lagunes aga enamiste nende raske kuulide al wäga ruttu ära, ja mahalangew puru täitis aegapidi kind- luse kraawi.

Zamoisky kanoonide hulgas oliwad kõige wõtjamad Wolf (hunt), Falk (kull), Schlange (uss) ja isläraniš Jungfrau (neitsit, crudelis Virgo). Kuhu need omad tulised filmad pöörasiwad, sääl ei wõinud õhukesed müürid nende kange aewastamistele mitte wastu panna, waid tornid ja wallid langesiwad alandlikult nende ette maha. Kui Güllenhjelm üksford lossi ülema saali kõrwas omas magamise kambriš oli, kuuldi katuse kiwid praginal maha tulewat ja afnaklaasid pörades ja kõli- sedes katki minewat. Üks teine kuul lendas majast läbi, murdis mõlemad wastastiku seinad läbi ja kiskus ühe jao sinna kuiwama pantut pesu ühes ligi. Naeratates waatas Güllenhjelm enese ümber, ja üks tema kõrwal seisjaisit soldatitest ütles oma seltsimeestele: „Neitsit wiib härra Kaarli särka pesta.“ Need ifka uuendatut neitsi ja tema sõbrade teretused sundisiwad Güllen- hjelmi oma eluforterit wahetama, esiteks sifimise ruu-

midesse, ja kui säälgi enam julge ei wõinud olla, siis wõlwitut keldretesse. Kõigesuurem häda ähwardas linna, kelle müürid weel enam wanusest nõdrad olivad. Kui Zamoisky nägi, et kange lastmise järel lossil ometi tähtsat wiga ei saanud, pööris ta ennast põhja- ja õhtupoolse linna külje pääle.

Sääl olivad aga üksi tornide pääle suuredtükid ülesse pantut, aga neid ei wõinud mitte niihästi pruutida ega nendega nõnda kaugele lasta, kui lossi suurtükkidega, et kül kodanikud wäsinut soldatitele appi tõttasiwad, ja isigi naised ja lapsed wapra kaitsjatele püssirohtu, kuulisi ja toidust kätte kandsiwad.

Güllenhjelm käis julge meele ja wäsimata tegewuse hää eesmärgiga kõige ees. Ta oli omad tütid pika püssidega ühe augu juure säädnud, mis waenliku kuulide läbi ühe põhjapoolse torni müüri sisse oli lõhutut, kust nemad jagedaste mõne patarei kaewaja wõi suuretüki mehe elu ära kustutasiwad. Ümberpiirajad wedasiwad haokubusid ja patarei kornisi hulga kaupa kofku, sest oli tarwis, nende tegemisi hästi tähele panna ja neid keelda ligemale tungimast, et pikail pimedail bödel linna kraawisi mitte täis ei täideta ja sisse lõhutut müüri aukusi tormi jooksmisele wõimaliks ei tehta. Ühe „neitsi“ kuuli läbi sai üks jagu rippuwat müüri maha pörutatud, ja julged mehed kõik selle rusude alla maetut. Üks kiwi puutus ülema pealiku näo pihta, ja woolawa werega üle walatut, langes ta hingeta maha. Ohmatades lastsiwad soldatid omad püssid käest maha kuttuda ja tõttasiwad oma armastatut juhatajat ülesse awitama, aga surma kahwatus kattis tema nägu ja kõik elu näis kadunud olewat. Raebamise ja silma pisaratega kandsiwad nemad teda waitseft ligida Bürgermeistri majasse ja tõttasiwad arstliku abi otsima ja seda kurwa sõnumit linna ja lossi wiima. Tohter Balthasar pani werejooksu külma wee sisse kastetud rättikute ja were wai-

gistaja rohtubega finni, ja warsi wõis ta teda mines-
tusest ülesäratada. Ligema läbitatse järel tunnistas
tohter, et haaw mitte kardetaw ei ole; ommeti olla
haige werejooksust nõrgastatut ja tarwitada täieste
wagusust. Sellepärast ajas ta kõiki wälja, keda osa-
wõtte armastatut ülema juhtumiseft sinna oli ajanud,
muud kui De la Gardie jäi üksi sõbra waike kae-
naituse pääle sinna tagasi. „Sinu kätte, kallis sõber
ja wend,“ ütles Güllenbjelm tasase häälega, „annan
ma selle mure ja wastutuse kindluse ja linna eest,
kunni minu nõrkus mind woodis finni peab, ehk kui
ma omad pääwad Jumala tahtmise järele siin peaksin
lõpetama. Sa tääd, mis riigi kasuks on ja saad
linna ja kantsi kaitsemist oma tundmist ja jõudu mööda
edasi ajama. „Minu juures sündku aga kõige Wäge-
wama tahtmine.“ Kõwaste sõbra kät pigistades,
waos ta pea padja pääle ja langes waike unesse.
De la Gardie läks liigutatut ja murelikult säält ära,
ommeti mitte ilma lootuseta, sest arsti trööstlik kõne
oli teda waigistanud.

Tohtre Balthasari küsimise pääle, kust üht hääb
haige tallitajat pidi saama, lubas Bürgermeister seda
tohe muretseda; ommeti palus tema wanem tüttar
Barbara luba, selle auusa mehe tallitust enese pääle
wõtta, keda ta kui pooljumalat auustas. Selle tin-
gimisega, et see õrn, waewalt 17-aastane neitsike seda
muret, aga isiaranis ööfisi walwamisi ühe selle maja
mõistliku tüdrukule seltsis enese pääle pidi wõtma, andis
isa ta palwe pääle luba. Kui Güllenbjelm teisel
hommikul nattuke tugewam, ülesse ärkas, leidis tohter
teda kanges haawa palawikus ja wäga erewas olekus.
Ka oli rahutuma pää liigutustega haawa sibe lahti
läinud ja werd uueste wälja jooksnud. Tohter Bal-
thasar' soomis temale kõige suuremat wagusust; Güllen-
bjelm aga wastas: „Mured ja furwad ettetundused
tulewiku sisse ei lase mind mitte rahu sees olla. Üks

selle öö unenägu liigutab mind hoopis isäranis. Ma nägin linna müürid puruks lastut olevat, kuulsin waenlaste rõõmustuse laulust ja suuretükki lastmisi, minu waprast sõamehed olivad muist maas suremas ja muist seisivad kurwa näoga ja sõariistuta minu ümber; see oli mul, kui oleksivad nad minu matustid pidanud. Sääl lendas üks walge riietega ehitatut ingel, walge armsa näo ja pika lehwija kullakarwa juustega, minu juure ja ütles sõbraliku aga tõsise näoga: „Sina pead elama, aga mina suren.“ Sellepääle kadus kõik ära ja ma kuulsin kaugelt tumedat furnu kella helinat. Tohter katsus teda waigistada ja sidus tema haawa uueste kinni.

Sellepääle astus neitsit Barbara sisse, tohtri sääd-
misi ja juhatusi järele küsima. „Waadake,“ hüüdis Gullenhjelm ennast ülesse ajades, „sääl on see ingel, teda mina sel ööl nii selgeste olen näinud! Häda, kui furnu kell temale nii pea peaks hüüdma!“ Tohter palus teda wait olla ja mitte isienast ega seda tüdrukut rahutumaks teha; isi läks ta aga temale üht lahutajat jooki tegema. Gullenhjelm aga ei wõinud seda armast nägu ega oma unenägu koguniste unustada; ommeti pani nõrkus ja wäsimus tema filmad kinni ja ühe pika jahutawa magamise järele ärkas ta lahkema silmade ja uuest ärganud lootusega üles. Tohtre mõistliku säädmisega ühendas ennast selle armsa neitsikese ella hoolekandmine ja mure, kelle ligiolek haigele wäga heategew oli. Ommeti ei näitnud see neitsike ennast mitte palju haige ees, sest et ta tema mõistatuse sarnatist sõnust kui kohutatut oli, waid katsus üksnes tähelepannes tema soovimisi tääda saada ja tema tarwitusi kätte muretsema, waguist selle auustatut sõamehe sõnu walwades. Hea tallitus, auusa Bürgermeisteri troostlikud kõned ja armsa sõbra rõõmulik lootus edendasivad ruttu selle noore teha jõudu. Juba mõne pääwa pärast wõis tema woodist wälja tulla, ja nüüd

ei lastnud ta ennast enam tagasi hoida, waid wöttis käsu ja juhatuse ammeti jälle enese kätte.

V. Häda.

Selle aja sees ei olnud asjad endid mitte palju muutnud, sest kange külmus hoidis sõapidajaid mõlemil pool suuremalt jaolt majade ja telkide sees. Suuretükki lastmised saiwad korrapärasest mõlemilt poolt wastatud, ommeti ei olnud weel kumbagilt poolt midagi wõidetut, et kül laagerdus üle kuu aega juba oli kestnud. Ühe saadiku läbi naabri Mojaani kindlusest oli Güllenbjelm täada saanud, et grahw Johann von Nassau herzog Kaarli ja Gestimaa landraadide palju palumiste pääle ommeti oli siamaale jäänud ja sõawäe juhatust enese pääle wõtnud.

Teisel hommikul wara läksiwad paksu udu sees Güllenbjelmi juhatuse al 200 meest priitahlikult linnast Niawärawast wälja, mööda walli üle külmanud Mühlenbachi edasi ja saiwad nägemata waenlase eeswahtide juure. Niipea, kui nad aru saiwad, et neid juba oli nähtut, tormasiwad nemad sõakisaga patarei wallide pääle ülesse. Need wähdad pool unised wahid oliwad ruttu ärawõidetut ja need kuus suurt selle patarei kanooni ära wõetut. Et nad neid tõeste enda kätte saatsiwad, piüdsiwad soldatid neid üle patarei wallide linna walli kraawi lükata. Kabe tüfiga läks see neil juba korda ja need saiwad õiskamisega linna weetut. Selle wahel oli aga kõik se terve laager liikuma hakanud, ja 3000 Poolakast tuliwad karjas tormi jookstes nende pääle. Güllenbjelm naelutas nüüd ruttu weel nende nelja suuretükki jüütaugud finni ja pööris rõõmsaste oma, kui ta mitte rohke wõiduga kindlusesse tagasi.

Nõnda kaswis kindluse wäe julgus ja lootus, et suurkantsler oma wäe olekut selle tulise külmuse ja puuduwa elumajade pärast peaks muutma ja neid kuhugi maiale parema talwekorterisise wiima, ehk enne grahw Johann von Nassau tulikut laagerdust järele jätma, kui ta mitte üht otsuslahingut ette ei wõi wõtta.

Sääl ähwardas aga üks weel kardetawam waenlane, kui Poolakate kuulid. Rootslased oliwad ühe kaunis hulga jahu, tangu ja soolatut kalu kindluses eest leidnud, ka oliwad nemad mõned härjad ligidast küladest pääletulija Kasakate eest linna äraajada saanud. Ommeti oliwad need ammugi ärasöödud ja uut tagamara ei wõinud enam juure muretseda.

Ühel õhtul märkis De la Gardie ühte inimest, kes ettewaatlikult läbi kraawi, müüri juure oli roomanud ja teed lõhutut müüri aukude juure näis järele waatawat. Silma lärmi tegemata saatis ta kaks südamiku ja usinat meest wälja, kes mõlemilt poolt selle luusija pääle langesiwad ja ilma wastupanekuta finni wõtsiwad. De la Gardie tahtis juba käsku anda, et teda pidi üles poobama; ommeti küsis ta tema käest esiti, mis tema sääl kraawis otsinud. Wang tunnistas, et tema Poolakatest olla wälja saadetut, kindluse olekut läbi waatama. „Aga,“ hüüdis ta põlwili heites, „halastage minu pääle ja jätke mind elusse! Meie õnnetumad talunikud oleme eluülespidamise pärast sunnitud tegema, mis meid kästakse, ja neid teenima, kellel meie üle meelewäld on. Muidu ei oleks ma tõeste mitte Poolakate juure läinud, sest meie Kolgi talunikud mõtleme ikka weel tänulikult selle hää härra Pontus De la Gardie ja auusa proua Sohwia pääle, kes meile nii palju hääd on teinud. Ja nüüd, härra Jakob, tahan ma teile üht salaukt näidata, mis teile pääle seda suureks kasuks saab olema.“ — Jakob, oma wanemate mälestuse läbi liigutatut oli, ja himmulik selle salause tääduse pääle, mis ta temale lubas kuu-

lutada, läks läbi lossi tema järele, kunni tagumise
 õune, kus ta ühe pool lagunut keldriwõlwi ette seisma
 jäi. „Laske seba wõlwi sisse lüüa, ja teie saate
 warandusi leidma, keda Poolakad wõi ka ordumeistrid
 seie on ärapeitnud.“ Obersti käsul pääle saiwad warsti
 labidad ja raudkangid sinna toodud, ja lühikese aja
 pärast awas ennast üks wõlw wõi kelder, kuhu mittu
 soldatit ettemaatlikult sisse läksiwad ja küünaldega selle
 pimedust walgustasiwad. Nende ja De la Gardie
 suureks imestuseks leiti sääl kaunis hull rukkid ja
 odre, mis juba kaua aega sääl wõisiwad seisnud olla.
 Rahjuks leiti aga ka, et sest sääl kogutud wiljast
 palju raistu oli läinud ja hiiredest ära söödud, et
 sellegipärast soldatite jao leib, mis neil wast ainu üksti
 toiduseks weel oli, — pidi wähandatut saama. Warsti
 näitasiwad endid ka ühe külgehaakawa haiguse eesmärgid,
 mis hirmsa rutuga endid laiali lautasiwad, nõnda et
 lühikese ajaga pool kindluse wäge haigusesse maha
 tõmmati. Kõik ülemate püüdmiised ja hoolitsemised
 ja kõik arsti mure, kellel isi weel wäga wäha paran-
 duse rohtusi käes oli, kui ka truu kodanikude abi oli
 ilmaasjata. Iga pääw heitsiwad saead haiguse woo-
 disse ja arwaste sai suure hoole ja mure läbi mõni
 ohwer surma suust ära kistut.

Kurwad ettetundused täitsiwad wayra kaitsjate sü-
 damid, ja julge lootuse asemel tuli umbne meele
 ära heitmine. Sinna juure tuliwad weel hirmsad,
 rahwa jutude läbi suurendatud täädused ümberkaudselt
 maalt. Wast terve Liwi-, Gesti- ja Kuuramaal oli
 üks öö külmetus 15. Augustil suwe wilja põllu pääl
 soutumaks ära rikkunud, ja ka rakis oli äpardanud,
 nõnda et mitmes kohtas 50 tündre wäljakülwist wae-
 walt 30 tündert tagasi saadi. Wast kõik lõikuse wara
 pidi seemneks pruugitut saama, ja walmimata ära
 niidetut odra wilja söömine sigitas haigusi. Kuura-
 maal, kus juba minewa aasta wilja ikaldus oli olnud,

ja läbi käijad sõawäed seda wiimast weel ära rüüstanud, ei olnud näljal ja hädal enam otsa ega aru. Toiduse puuduse pärast wõeti kõik toiduseks, kui: puu koored, weelillede juured, kase ja leppade noored kasud, mis kõik ära söödi. Pääle seda pidiwad hobused, kassid, koerad, rottid, ärasurnud loojused, konnad, kondid ja wanad naha tülid nälja häda täitma. Oh sõda ja nälg! teie olete küll need kõige hirmsamad Sumala witsad, kelle eest meid Sumala arm tänini on hoidnud ja weel hoidku! Küll oli ka mõne aasta eest Soomemaal nälja häda ja selsammal 1873 aastal ka Samaaramaal, aga jääl ei olnud mitte sõda, waid rahuline elu, ja päälegi muretses armuline ülemwalitus nende eest ja kristlikud kaasalamad kui ka naabri riikide rahwas püüdsiwad jõudu mööda nende häda wähandada. Kui Sumal ka meie maal aastal 1868 oma käe wäha kinni pigistas, siis oli ka mitmes kohas juba häda suur, aga ommeti ei söönud meie kodumaal keegi nälja pärast loomuse wastu toidu, waid wõisime loomuliku leiwaga rahu sees oma elu ülespidada; aga seda nälja häda, mis aastal 1601 sõaga ühes siin meie kodumaal on olnud, ei taha sulg mitte üleskirjutada, see on nii hirmus ja jäle, et seda ei wõi mõteldagi weel vähäm ütelda; aga ommeti on see nõnda olnud. Kui juba hobused, surnud loojused, kassid, koerad, rottid ja hiired oliwad otsa saanud, siis tegi nälg inimesi nii hulluks, et nemad inimeste surnud lehad mulla alt wälja kiskusiwad, ärahukatut kurjategijad kohtude käest ärariisusiwad ja praegu ära surnud inimeste lehad katki raiusiwad ja nende liha üheks hirmsaks söömaajaks pruukisiwad. Pea ajas nälja hullmeel inimesi kõige hirmsamate ja jäledamate kurjategude pääle. Riisujad kassakad saiwad metsades näljatrist ja meele ärareitjaist maa inimestest kinni wõdetut ja ära söödut. Selburgi juures tappis üks isa oma kaks last, üks wend oma õe ja üks mees oma

terwe wamiili; üks ema tappis oma kaks ristimata lapsukest, küpetas ja sõi neid ära, ja üks teine ema sõi oma wiis lapsukest ära. Üks talunik lõi aeg ajalt 14 inimest maha ja soolas nende liha sisse, et aga oma elu wõis pikemalt ülewil pidada. Neli wenda oliwad 15 inimest ära tapnud ja sõõnud; kolm neist saiwad selle eest wiisadega peffetud ja wangi pantut; pärast lahtilaskmist lõiwad teised kaks kolmandama wenna maha ja sõiwad ära, et endid aga nälja surmast päästa. Miisuguste hirmsa asjade wastu oliwad kõik säädused jõuuta, ja kõige kangemad nuhtlused, kui tule surm ja rattaste al surnuks sökkumine, ei mõjunud selle hirmsa näljaga meele ärabeitwa hullustuse wastu mitte kõige wähämat. Nõnda sai see õnnetu maa kolmest kõige hirmsamast inimese sugu nuhtlustest, see on: sõast, katkust ja näljahädast ühe korraga piinatut, rahwast lagestatud ja hukatuse äärele lükatut. — Kui meie nüüd nende hirmsa ja haleda häda pääwade pääle waatame, kui palju peaks meil kül Sumalat nende kalli rahu ja armu pääwade eest, mis meil käes on, tänada olema?! Seda wõib igaüks istenesele mõtelda, aga lähme meie Wolmari, oma linna kaitsjate juure tagasi.

Wäsinud sõameeste kinnituseks lõiwad naised ja lapsed söökisi ja jookisi nende wõitluse koha pääle, ja ka surmast hoolimata, kõige kardetawama kohtadesse, kus mitmed wõitlejad langenud oliwad, — aga need awitajad waimud oliwad tänini imelikul wiisil ilma kahjuta ära hoitud. Ifigi suuremad ja ülemad linnast oliwad kõige oma wamiilidega abi ja troosti tuues sõameeste hulgas, ja Barbara'l oli see suureks rõõmuks, kui ta sõa ülemale, kes haiguse aja tallituse eest temale tänulik oli, — midagi kinnituseks wõis wiia, kes seda kellegi muu käest nii häa meelega ei nähtut wastu wõtma, kui tema käest.

Ühel õhtul, ühe wäga libeda wõitluse järel, andis

isa Barbara kätte ühe pudeli joodawat wiina, mis tema keldris weel wiimne oli, et ta seda sõauilemale kinnituseks pidi wiima, kes Jakob de la Gardie'ga üsna nende maja ligidal ühe suure lõhutut müüri augu juures sõamehi juhatas. Barbara täitis neile wäsinu wõitlejatele ühe tinast peekri täis, ja de la Gardie palus, et ta ist esiti sellest pidi maitzma. Häbenedes maitzes ta pisut sest kallist joogist, ja Güllenbjelm tühjendas tema käest kinni hakkates, nende sõnadega peekri: „See olgu sinu terwiseks, ja armas laps, kellele meil juba niipalju lahkest ja nüüd jälle seda kinnitawat annet tänada on. Olgu sinu elu õnnelik ja Sumala õnnistus hingagu sinu pääl!“ — Punas-tades ja waid olles nikutas see neitsi pääga jumalaga jätmiseks, tõmbas tasakeste oma kae tagasi ja pööris kogu poole minema. Sääl wilistas ühe korraga ühe Poolaka püssikuul, — kes ämarikus müüri ligi oli tulnud ja selle tütarlapse walget kaju märgiks wõtnud — läbi õhu ja tungis selle tütarlapse rinnust läbi, kes ühe waike õhkamisega hingetu maha langes. Güllenbjelm tõstis teda oma kätte pääle ülesse ja pani teda kiwist istme pääle. Aga elu näis kadunud olewat, ja kaebades kandsiwad need karedat sõamehed seda murtut lillifest tema õnnetuma wanemate majasse. Tema meel ja arusaamine tuli tagasi, ommeti oliwad kõik päästmise katsumised ilma asjata. Waikest naeratahes seisis ta walge wõditepe pääl, üksikud weretilgad tungisiwad läbi walge loori mis teda kattis, ja nõrgalt seisis tema pää nutja ema kätte pääl. Taewalik rahu paistis tema kahwatanud ilusa näo pääl, teda tumepruunid, punase siidipaelaga seutud juuksed lohid weel walgemaks tegiwad. Waikest nutu nuuskumist kuuldi ümberringi; üksnes auuwäärt õpetaja, kes tema kõrwas istus, hüüdis mõned troosti sõnad tema poole ja laskis omad filmapijarad keelmata jooksta. Kõikide nende kurbade hulkas nähti haawatut surmaga wõitleja see

ainus rõõmus olemat. „Ärge nutke mitte, minu armsad!“ ütles ta waiitse häälega. „Ma tean, et mo Lunastaja elab ja lähän selle Isa juure, kes mind armastab ja mind oma auu sisse kutsub.“ — Gullenhjelm lastis põlwili tema woodi ette ja andis nuttes tema kahwatand käele suud. „Sää Sumalaga, sa taewalik laps!“ ütles ta rõhutut häälega. „Kas ei olnud sest küll, et sa oma ella tallituse ja abi läbi minu elu päästsid? Pidid sa minu eest ka oma südameme werd ära walama!“

Sureja löi omad kinnised filmad lahti, waatis südameliku armastusega tema pääle ja ütles: „Ma suren hää meelega oma isamaa ja sinu eest, sa minu hinge armastatut! Sääge Sumalaga, minu armsad! Elage terwisega, minu kallid wanemad! Ärge nutke mitte minu pärast! Mina olen õnnelik ja õnnis!“ Tema filmad langesimad jälle kinni, ja mõne lühikese hingetõmbuse järele jäi elu seisma ja see puhas hing tõttas ülesse taewaliku auu ja rõõmu sisse.

Sellewabel olivad waenlikud suuredtükid oma lõhkumise tööd edasi teinud, ja kui Gullenhjelm, kui uimastatut, oma paiga pääle tagasi tuli, nägi ta weel, kuidas see lugemata paukudest põrutatut müür maha kukkus ja waenlaste rõõmu tisa al enam kui 30 sülla pikuse augu sisse murdis. Kõige suuremast hädast hoolimata, andis ta käskusi seda suurema hoolega waenlaste pääle walwata, ja jäi, ilma külmuse suuremaks minekut tähelepanemata, kõige selle öö oma mantle sisse mähitut, selle kiwipengi pääle, mis temale selle imeliku lapse were läbi kui pühitsetut oli. Warsti pärast poolööd äratas teda üks kauge tume müdin. Tema kargas ülesse ja nägi selge täie kuuwalgel üht toledad liikumist waenlikus laagris: Nutuste äratas ta oma ligidal magajad soldatid üles ja saatis neid ükssikute tornide sisse ja lossi pääle De la Gardie'le sest ähwardawast hädast täädust wiima. Wähä minu-

tite sees oliwad kõik mehed äratatut ja igauks tõttas oma koha pääle. Ettewaatlikult tulivad poolakad haokubude ja redelitega omaist laagrist wälja ja tulivad sinna kohta lossi ligi, kus eisel pääwal müüri auf suuremaks oli lõhutut. De la Gardie lastis neid rahulikult ligi tulla. Tasakeste saiwad haokubu müüri najale pantut ja põlema süüdatut, nõnda et tuleleef kõrgesse ülesse loitas ja elumajade päalmist, puust jagu ahwardas põlema panna. Niikaua paniwad teised sõamehed ettewaatlikult omad redelid lossi müüri najale. Waewalt oliwad aga mõned redelite pääle roninud, kui ühe korraga püüsi kuulidega neile hirmfaste tuld anti, kes endid tormijooksu tarwis lossi kraawi hunikusse oliwad kogunud. Ülewelt langesiwad kiwid ja palgid nende kaela, kes redelite pääl oliwad, ja tapsiwad kõik puruks ja rusuks, mis al oli, ja wälja walatut wesi kustutas warsti tule ära. Ehmatades löiwad tõised tagasi; ommeti kogusiwad taganejad endid ühe noore ilusa, ohwitseri käsu pääle, uueste pääle hakkamiseks, koku. Oma käsuandja, Aleksander Rutweni järele tuliwad waprad Schottlased surma põlgdusega, uus rebel sai ühe enam warjatut koha pääle müüri najale pantut ja Rutwen oli esimene sääl pääl ülesse ronima. Kui ta just parajaste müüri august tahtis sisse tulla, lasti teda kuuliga rinnust läbi, ja kukkus surnult ülewelt kõrgest ronijate kaela maha. Rootslased tõstsiwad walju rõõmutisa, kiwid ja kuulid sadasiwad ülema langemise pärast ehmatatut ja nõuuta sõameeste kaela, kes tulise rutuga ja suures segaduses oma laagrisse tagasi jooksiwad.

Weel suurem häda ahwardas sellewahel aga linna, kelle wastu Zamoischy ist oma wäega läks. Alalise lossi ja linna müüride õhtupoole lastmise al nähti aga põhjapoole suure müüri augu pääle kõik waenliku wäe pääle hakkamine seätawad. Maha langenud müürid oliwad kraawi pea täis täitnud, ja weel oli

wähä tarwis järele awitada, siis wõis hõlpsaste sellel teel sisse tungida; pääle seda wõiswad Poolakate suured kanoonid oma kuulidega täieste selle augu pääl mängida, sellepärast wõiswad linna kaitsjad aga tõrwalt ja ligidalt majadest pääle tormajaid oma püsside ja suuretükkidega tagasi tõrjuda. Esite siis alles, kui esimene torni rood müüri augu pääle jõudis, ja waenlikud suuredtükid wait pidiwad jääma, lastis Gyllenhjelm ruttu oma mehed ette astuda. Werine kästi rajumine hakkas nüüd pääle, ja mõne minuti järele oli Poolakate torni juust tagasi löödut ja esimene rida muist maha tapetut ja muist järelostormajate pääle tagasi tõugatud, mis läbi kraawis hirmus segadus tõusis, ja Rootslaste püssikuulide läbi weel suurendatud sai. Ommeti hakkaswad waenlikud suuredtükid oma häwituse tööd uueste, ja linna kaitsjad pidiwad ülejäänud müüride warju tagasi minema. Kolmford uuendas ennast see werine mäng ja igaford jäiwad Rootslased wõitjaks. Wõitluse palawuses ei kuulnud aga mitte laued suuretüki mürinat, mis õhtupoolse külje pääl müras. Wast kõik wägi oli lossis ja selle suure müüri augu juures wõitlemas, kuna need mõningad wahid, kes õhtupoolse müüri pääl oliwad, Schotti tüttide kuulide al langeswad. Äkitselt kukkus Riia wärawa ligidalt see ammu põrutatud müür maha; ilma wastast leidmata tungiswad Poolakad selle augu läbi linna sisse, ja ilma täadmata nägi Gyllenhjelm ligidast talunikude uulitsast (Bauernstraße) hulga waenlast enese pääle tulewat. Oma seltsimeeste rõõmukisa pääle, mis neil õnnelikult korda läinud sõjawaluse märgiks läbi räägitut oli, tormaswad Poolakad neljatkorda müüri augu pääle, ja kui Rootslased wiimse jõuga weel vastu oliwad pannud, siis nägiwad nad ommeti, et muud midagi enam ei wõinud teha, kui igast küljest pääle tungiwa waenlaste eest ära taganeda ja lossi tagasi minna.

Poolakad tegiwad nüüd kõik wärawad lahti ja rõõmustades tuli wõitja suurfantsler oma suurema ülematega wõidetut linna sisse. Waga wiisi järele läks ta kõige esite kirikusse, kus ta tänupalwet pidada ja Te Deum (Sind Jumal kiidame) laulda laskis, et tema ja Poola sõariistad wõitu saanud. Seesinane katoliiklaste wiisi jumalateenistus ei wõinud ka ilma hädata ära peetut saada, sest Rootslaste suuretükkid lossi nurga torni pääl, walitsetiwad täieste kiriku ukse üle, ja mõnigi waga katoliiklane pidi oma kirikus käiku oma eluga maksma. Zamoisky kinnitas kodanikudele, kes endid hirmuga oma majadesse oliwad peitnud, et tema neile midagi paha ei lase teha, ja laskis üht jagu oma wäge, kui ta neile enne langet käsku oli annud, ennast mõistlikul wiisil ülespidada, linna sisse minna, kus nemad paremaid ja soojemaid korterisi tänise jeätand ja lumise telkide eest saiwad. Tema ist walitsetes oma pääkorteris õpetaja majasse kiriku kõrwa, ja säadis sääl oma ettewalmistusi, et tema ka lossi oma wõimuse alla pidi saama.

ila igõu lõõl jõõp . . . . .

VI. Araandmine.

Zamoisky laskis niikohi kõige suuremad ja raske-
mad suuretükkid linna tuua, muist ülestehutut wallide
taha ja muist kivist raatuse maja ja Bürgermeistri
maja sisse üles säada. Kindluse müür oli aga linna
poolt küljest wana ja üksnes üks tüünart paks, selle-
pärast pörutas wast iga kuul tüki maha, ja augud
läksiwad iga tunniga suuremaks ja kardetawamaks.
Güllenbjelm pidas De la Gardie ja teiste ohwitseeri-
dega nõu, kas nüüd mitte sündlik ei ole, rahu tingi-
misi tegema hakata, et edespidi enam ilmaasjata werd
ei saaks walatut. Pääast, mis nemad oliwad tahtnud,

oli nüüd täidetud, Zamoisky kõige oma wäega üle
 faks kuud finni peetud ja nõnda Rootslastel aega
 olnud, endid maialt koguda. Dmmeti ei olnud neil
 mitte enam maialt abi loota, sest grahw Johann von
 Nassau, kes juba Liwimaale oli jõudnud, ei olnud
 selle hirmsa nälja häda pärast, mis sääl maal oli,
 midagi wäge kokku wõtta wõinud, ja herzog Karl isgi
 oli Rootsimaale tagasi sõitnud, pärast seda, kui ta
 herzog Johann Adolhw von Holstein'i *) Gesti- ja
 Liwimaa kindral-kuberneeriks oli nimetanud.

Terwe kogu lubaga sai üks walge lipute kindluse
 torni otsa wälja pantut. Zamoisky saatis ühe pääliku
 lossi, et ta allabeitmise tingide üle pidi kaupa tegema.
 Güllenbjelm ja De la Gardie seistwad wärawa kohal
 müüri pääl, suure lõhutut augu sees, ja nõudsiwad, et
 nemad kõige oma wäe ja waraga ja lehwiva lipu-
 dega ära wõitsiwad minna. Saadikud käisiwad edasi
 ja tagasi suurlantsleri ja kindluse kaitstjate wahel, ja
 pika nõupidamise järel sai kinnitatut: Lossi wägi
 wõib wabalt ära minna, aga suuredükid, lastmise ja
 toiduse tagawara pidiwad Poolakatele jääma. Gül-
 lenbjelm ja De la Gardie pidiwad aga sennitaua
 wangi jääma, kunni neid teiste wangide wastu, kui
 Dembinsky ja Georg Schenking, wälja pidi wahetatut
 saama. Lootuses, et need tingimised ta pea pidiwad
 täidetut saama, wõtsiwad Rootsi wäe juhatajad Pool-
 lakate ettepandust wastu. Sõawägi sai sõariistade ja
 lipudega wälja lastut, pmmeti wõisiwad aga üksnes
 350 meest, sest lubast psawõtta ja seda pruukida, sest
 et kõik teised jaolt waenliku kuulide ja tõbe läbi otsa

*) On see see herzog Johann v. Schleswig-Holstein, kes
 ta üksford Gesti-maa kuberneer olnud ja praegu Tallinnas
 Nikolai kiriku juures kabeelis hingab, kelle Ladina keele bana
 kirja mina lord kogemata läbi akna trellide olen lugenud?

oliwad saanud, ja teised weel haiged ja haawatud maas oliwad.

Kellade helina ja suuretükide mürina al läks Zamoisky lossi, ja laskis need waprad wangid enese ette tuua. Ta andis De la Gardie'le kät, Güllenhjelm'ile aga mitte, oli see wihkamisest herzog Kaarli wastu wõi tema abieluta sündimise pärast. Siis kõneles ta nendega sõbralikult ja näitis neile nende wapra kaitsemise eest täieliku auu; ta lubas ta neile nende mehise meele ja truuduse eest tunnistuse kirja anda. Güllenhjelm wastas: „Meie loodame, et meie i si endale ühe tunnistuse oleme annud, keda keegi õiglase sõamees ära ei wõi salata. Kes seda ei taha uskuda, see wõib isi seie seda tõt waatama tulla. Sellepärast täname teid selle armulise patumise eest, sest see oleks meile üks natuke lahtlane auu, kui meie oma ülemate ees oma waenlaste tunnistuse pääle peaksite toetama.“

Ka teised Poola ülemad pidaswad neid wangist auu sees. Et laagerduse ajal nende riided ärafulunud ja lõhutud oliwad, rutati neile uust ja jaolt uhkid talweriibid teha ja mitmesuguse sõbruse andide läbi neile kõrget auustust näidata. Zamoisky lubas neile ka, et nad oma sõbradele wõiswad kirjutada, ja tema ist tästis weel Güllenhjelm'i grahw v. Nassau'le järgmist kirja kirjutada, kus nõnda seisab: „Härra suurfantsler on esiti palkunud ja lubanud, et kõik sõdatid wabalt ära wõiwad minna, mis ka nõnda on sündinud. Mina aga ja härra De la Gardie oleme pidant kinni jääma, kuni meid teiste Poola wangide wastu wäljawahetatakse. Nüüd on aga suurfantsler seda teistwõist mõtelnud ja minule tänapäaw täada anda lastnud, et mina teile seda pean kirjutama, et kui teie oma sõawäega seie peaksite tulema ja temaga üht lahingut pidada tahtma, siis peame meie kobe priiks ja lahti saama, kui meie wäed seie on jõudnud. Kuida nüüd

see nõuu, teile armuline härra meele pärast saab olema, ehk mis teie ses asjas arvate hää olevat teha, seda jättan ma alandlikult teie oma hää nõuu hoolets, siiski palun aga alandlikult, ses meile kuidagi wiisi abiks olla, et meie warsti lahti saakšime ja mitte wäga kaua seie finni ei jääks, waid et meie oma isamaale jälle mõnel muul wiisil wõikšime kasuks olla ja seda teenida. Teie armuline härra saate ses asjas, kuidas meie ilma kassipidi mõtlemata loodame, seda wissist oma parema tundmise järele tegema, et meie warsti siit sellest kimbatusest pääsekšime. — Sellega soowime meie teid Kristuse armu warjule ja meid alandlikult teie endise sõbruse hooletse.

P. S. *) „Meie ei wõi armuline härra teie eest seda mitte salaja hoida, mis siin on ette tulnud, et Mojaani kindluse wägi kõik Poola wangid jäledal kombel olla ära huffanud ja wäga metsalise wiisil nende wastu olnud, seda mitmed meie meestest niisammuti oma eluga peawad maksma. Meie oleks wõinud otse niisammuti teha, aga meie ei ole seda ei milgi wiisil teinud, waid oleme oma ihu ja elu ohwerdanud, et kõik, kes meie juures oliwad, pidiwad kaitsetut ja ilma hädata jääma. Kuidas meid nüüd meie armastuse ja truuduse pärast ülespeetakse, saate teie warsti kuulda. Sellepärast palume teid tõelikult selle pääle waadata, et niisugune meeletu tegu kohust mööda teiste hirmuks peaks nüheldut saama. Tõeste, kui härra suurtantsler mitte nii helde ja armuline meie wastu ei oleks olnud, siis oleksime meie wangid, üht rasket ja libedat surma pidant surema, kuidas teie isi seda arvata wõite. Niikaua aga, kui meie siin juba oleme, peame tunnistama, et meie kõik, kuidas meile sellegile lubatud, oma osa

*) P. S. Ladinakeele: Postscriptum — järelkiri. See on niipalju, kui teegi oma kirja ära lõpetab, ja pärast seda mõne tüki wõi sõna weel järele kirjutab.

ülespidamist, sööki ja jooki tarwituse järele saame. Et aga nimetatut mõrtsuka töö mitte karistamata ei jää, on meie uuendatud palve, mis teie tõelikult wõtsite ette wõtta.

Armulikku härra alandlikud ja igal ajal sõnakuulelikud

Kaarl Kaarlesson

Jakobus de la Gardie.

Bolmaris, sel 12. Detsembril 1601.

Grahw Johann von Nassau'l ei olnud aga mitte wõimalik, oma sõbrade soowi täita ja Poola wäe ettepandusti wastu wõtta. Selle maa häda, talwe külmus ja tõbe läbi tuhandete meeste langemine oliwad tema wäe nõnda wähandanud, et ta mitte ei tohtind julgeda waenlasele oma pead pakkuda. Tallinnas isigi, kuhu omnieti merd mööda wõimalik oli, toidust ja ülespidamise wara sisse tuua, oli häda nii suur, et kõik uulitsad külmanud inimesi täis oliwad, kes ilma asjata ööd ja päewad abi ja peawarju palusiwad. Paljudel oliwad käed ja jalad ära külmanud; mõned oliwad endid kaelani hunniku sisse matnud, kellel kedagi muud jahutust ega ülespidamist ei olnud, kui üks ümmargune lume pall, kellest nemad mõnikord hammustasiwad. Sel ajal olewat arwata kuue nädala aja sees 40,000 inimest ära külmanud, nalga surnud ja muul toledal wiisil otsa saanud. Kui grahw Johann herzog Kaarlit laewa pääle saatis ja neli tundi tema juures oli, siis oli selle wahel nii suur hull Rootslasi kalbal ära külmanud, kes ta hää meelega laewa pääle oliwad tabtnud minna, et surnud kõrges hunnikus üksteise pääl lamasiwad, et grahw tagasi tulles üle surnute hunniku pidi roomama.

„Jumal on seda maad raskesti katsma tulnud,“ kirjutab grahw Johann selle üle 18. Nowembril 1601 oma emale, — „mis on ära rääkimata, ja mis ükski

wõeras ei wõi uskuda, kui suur häda siin maal on. Tahaks Jumal, et mina neid oma surmaga wõiksin päästa, ma teeksin seda südamest hää meelega. — —
 Mõne pääwa eest tuli üks suurtsugu naisterahwas minu juure ja kaebas suure häda ja haledusega, kuidas üks Poolakas nende majasse tunginud ja tema meest ja kaks poega tema silma ees maha löönud. Kui tema nüüd oma kahe wäheama lapsega metsa olemat jooksnud, kus tema kolm pääwa ja wõd söömata olnud, siis olemat üks karu tulnud ja tema wäheama lapse ära wõtnud ja säälsammas paikus ära söönud, — sest see maa on täis karusid, hunt ja hirmust häda — ja seesamma naisterahwas käib siin kerjamas. Lühikese aja eest on nähtut, et üks enne rikas talunik nälja häda pärast oma naise ja wiie lapsega ennast ära on uputanud. Uleeile on siin 70 inimest ühte hauda pantut, kes wõsel külmuise ja nälja kätte oliwad surnud. Kui pil ja külm on weel see talwe! Jumal halastagu isi! — Mõne pääwa eest saatis üks Rootsi ooberst 16 oma kõige tugewamat soldatit selle palwega minu juure, et mina neid pidin awitama, et nemad üle mere Soomemaale pidiwad saama, aga 14 nendest on (wistist mere pääl) ära surnud ja kaks jälle tagasi tulnud. See on ka tõsi, et igapäaw palju mõisnikusi ja talunikusi Moskwa walitseja juure lähawad, ja et juba üle 40 mõisniku naise ja lastega sinna on läinud, et nemad aga wõiksid süüa saada ja oma elu üllespidada; aga neid ei lasta ei igaweste säält enam tagasi. Olesin mina sel talwel siit ära läinud, siis oleks kõik see maa ennast Moskwa walitseja alla heitnud, kelle wastu ta tänini nii palju on sõdinut. Jumal hoidku, et see edespidi mitte nõnda ei sünniks!

„Praegu istuwad siin paljude teiste Poolakatega kaks suurtsugu Poola härrat wangis, üks maawalitseja (Wojewod) ja teine ooberst, kes wiimne suurkantslerile ligi sugulane on, ja need mehed peaksid wis-

tist nälja ja külmuse kätte surema, kui mina neid mitte omast jaost ülespidada ei laseks. Ehk kül köit asjad väga kallid on, siis võib ommeti praegu üht soldati hobust, mis muidu 30 taalert väärt, kolme taalri eest kätte saada. Minewal talwel on mere pääl, kust ka mina pean üle reisisma, 6000 soldatit ja pääle ära külmanud. Rootsi herzog on ühe aasta sees üle 30,000 meest väge seie maale toonud, neist elawad weel waewalt äga 5000 meest; teised on köit nälja ja kurbduse kätte ära surnud. — See sõtta minet, mis ma Jumala abiga homme ette wõttan, on mõistuse järel nõnda arwata, et meie, kas nälja ehk külmuse kätte sureme, ehk waenlase suhu, kes kolm kord nii lange on kui meie. — jookseme. — Enam ei wõi ma seekord mitte kirjutada.

Seesinane sõttaminek Tallinnast, kuhu wälja kutsutut kihelkonna junkred waewalt neljat jagu ratsa ja jala väge väga pikamisi ja aegapidi jõudsiwad wälja saata, oli nii raske ja waewaline, et ratsamehed sügawa lume, suure külmuse ja toiduse puuduse pärast waewalt wahi ammetit wõisiwad pidada; kuidas wõisiwad nemad weel waenlast walwama minna, ehk koguni waenlase wastu saadetut saada? Salamehed oliwad jaolt juba Tallinnas libeda nälja pärast omad piüssid ja sõariistad ära müünud ja tuliwad paljalt keppide ja malladega wälja. Sagedaste ei olnud söa rahwas kolmel nädalil ei leiba, õlut ega soola saanud, maid pidiwad paljast soolata liha üksi sööma, ja paha wet soodesi jooma. Ka oliwad nemad köit selle terwe talwel nagu põldpüüd wõi nurmkanad lange külmuse käes lume angede sees, ja neil polnud ka mitte ühte ainust habemeajajat ega tohtrit laagris ligi, ja kõige terwe Liuwimaal ei pea sel ajal ühte ainust tohtrit olema olnud. Waewa ja hädaga tuli grahw Johann Willandisse, ei wõinud äga oma nõrgastatut ja ara hulgaga, mis kõigis kofku waewalt 2000 meest oli,

kangema waenlase wastu midagi teha, waid pidi aga selle pisukesse sõaga rahul olema, et ta waenlast edasiminekus kinni hoidis. Nõnda läks tema Liwimaalt läbi, wõitis Karksi sisse ja püüdis suurikantsleri kawalusega Tartusse ahwaldada, et teda sääl targu seätut maa aluse püssi robu, kartätside, tormi suuretükkide ja lõhkuwa kuulide läbi otsa teha; et see plaan aga tääda oli antut, siis pidi ta üle Põltsama Tallinnasse tagasiminema.

Säreltulewal aastal wõitsiwad Poolakad — sest et grahw Johann Tallinnast üle Rootsimaa oma kodumaale tagasi oli läinud — terve Liwimaa jälle eneste alla; Willandi, Põltsama ja wäpra wastupaneku järel Paide, pidiwad enbid alla heitma, ja aastal 1603 langes ka Tartu Poolakate kätte. Sõda kestis siis weel mittu aastat wahetawa õnnega edasi, sai aga mõlemate riikide nõrkuse pärast wähäma libedusega edasi aetut. Ka see werine, Rootslastele õnnetu lahing 17. Septembril 1605 Kirsholmi juures, kus kuningas Kaarl IX. oma elu üksnes see läbi päästis, et Hendrik Brede oma tehaga surma hoobi wastu wõttis, ei jõudnud sõa lõpetust ega otsust tuua, sest et Poolakad siimise tülide pärast oma wõitu täiel mõedul mitte pruukida ei wõinud. Alles Gustaw Adolphi wõidurikkad sõdimised ja wiimaks aastal 1629 Stumsdorffis tehtud rahu tõiwad selle õnnetuma maale mõneks ajaks rahu ja hingamist.

VII. Wangipõli.

Wolmarist saiwad Gullenhjelm ja De la Gardie Riiga wiidut, kus nemad Sõulu pühi pühitseiwad. Sgal pool näidati neile auu ja wõeti neid sõbralikult wastu, ja lootus, et nemad warji pidiwad wälja wahetatut saama, andis neile julgust ja usaldust. Nii pea aga,

kui nad Wilna kuninga juure saiwad, pööris leht hoopis teise külje. Suures losfi kuninglikus saalis istus kuningas Sigismund oma ilu ja uhkuse sees, kus tema nõuumehed ja saead Poola mõisnikud tema ümber olivad, kui wangid sisse toodi. Nemad tahtsid tema ligi astuda ja teda alandlikult paluda, et neid armulikult inimlikul ja korralisel wiisil wangi põlwes pidi üles peetama. Aga suure uhkusega nende pääle waadates, lüfäs kuningas neid tagasi ja andis nende ülewaatmist kuningliku maja marschalli Wiesolowsky hoolets, kes kõwaduse ja hoolimatausega seda kästu täitis. Kõige hädalikumast elu tarwitust ei kelnud tema neile kül mitte, aga ta wõttis kõik priiust ja lahkest nende käest ära, ja kurwastas neid weel tange ja usaldamata wahtimise ja pahandaja kõne dega. Siäranis wali oli ta Güllenhjelm'i wastu — wistist oma kättemaksmise himmulise walitseja käsu pääle — kuna De la Gardie'le wälja wahtust patuti. Kui De la Gardie aga kuulis, et tema sõber üffinda wangi pidi jääma, siis ei wõtnud tema seda pakkumist mitte wastu, sest tema ei tahtnud Güllenhjelm'ist mitte lahkuda.

Ühel pääwal laskis kuningas Güllenhjelm'i enese juure kutsuda. Ta istus ühe punase sammetiga ületõmmatut trooni pääl hiilgawa saali sees, kelle kõrged aknad, kullatud seina tapeetid ja uhked kirjud pörmandu tekkid tema waese wangikoja kõrwas nõnda hiilgastiwad, et Güllenhjelm wast üsna pimestatut sai, ja silmad kirjuts läfswad. Lõua pääl, keda üks wäga peenikeselt kullaga tititut tel kattis, seifswad kuningas ees üks puhtast hõbedast maatera ja taewa kaart wõi kumm, ja mitmesugused paberid ja raamatud. Ilma seda waprast meest, kes alandlikul wiisil tema ees seifis, kuidagi wiisil tähelepanemata, pani Sigismund temale ühest kirjast mitmesugust küsimist ette, wistist, et ta tema wastustest herzog Kaarti wastu uust süüdisti pidi

leidma. Üks küsimine oli: „Arwad sa, et see sõda Eiwimaal minule kasuks ja auuks peaks olema, kuidas herzog kõigist oma isimeelsist ettevõtmistest seda kiidab?“

Güllenhjelm vastas: „Ma olen sagedaste herzogi ja tema abikaasaga üksi tema majas olnud, kus tal mitte tarwis ei olnud, oma tõsisid mõttid warjata, ja olen kuulnud, kuidas tema neid wandus, kes niisugust lahutust tema ja teie kuningliku Majesteti wahel on sünnitanud.“

Sigismund ütles: „Sa, herzog on ennaft küll sagedaste kurabile wandunud! Jumal andku, et ta ükskord mitte tõeste sinna ei lähä!“

Nõndasammuti sai ka De la Gardie küsitut; ommeti oli see ka ilma asjata, sest et mõlemad wangid kõige eest ettewaatlikult hoidsiwad, mis herzogist midagi oleks awalbanud, nõnda ka teiselt poolt kuningat wihastanud. Nende wäljawahetus sai aga ikka jälle edasi lükatut.

Wilnast wiibi neid Warsawi ja säält Masuuri maakonda, wana Raawa lossi, kus neid weel kangema wangi panti. Sagedaste pakkus herzog Kaarl Sigismund'ile suurt kasu, kui ta need kaks meest jälle oleks kätte saanud; aga Sigismund pidas neid kui kutsuja lindusi puuris, sest et tema nende eest sagedaste wangistatut Poolakaid wälja nõudis ja sai, aga pärast seda oma wangist mitte lahti ei lastnud. Nõnda läksiwad mittu aastat mööda. Wiesolowsky, kes nendega ka Raawa oli läinud, tegi enesele sellega üht jäledat nalja, et ta neid wale ja jwõlfi jutudega sõa sünduste üle waewas ja piinas, ja nimelt wale laimudist herzog Kaarli pääle rääkis. Ükskord lõuna sööma ajal ütles Güllenhjelm üsna diglase meelega Wiesolowsky'le: „Kõigest sellest, mis teie praegu olete rääkinud, ei ole mitte üks sõna tõst!“ — „Mis!“ — karjus teine wihaselt, „teed sa mind walelikuks? Kuninglik Majestet on ommeti seda asja mulle isi nõnda rää-

kinud!" „See võib olla," vastas Gullenhjelm walt oma wiha tagasi hoides, „et kuningas wõlgi tääbaanduste läbi efsi on juhitut ja seega walet ütelnud." „Kuidas ja tohid seda ütelda," karjus Wiesolowsky ülesse kargades ja mõeka tõmbades, „et minu kuningas waletab?" Gullenhjelm tõmbas aga ühte kätte ühe suure laua noa, ja teise kätte suure soola toosi ja ütles päält näha rahulikult aga wäga kindlaste: „Kui ja mitte filmapilt oma mõeka tuppe ei pista, siis kihutan ma selle soolatoosi sulle wastu nägu ja see nuga peab sul enne kõris olema, kui sa seda märkad!" Wiesolowsky pidi järele andma, aga De la Gardie' l oli palju waewa ja tegemist, enne kui need wihast põlewad meeled jälle wagusamaks ja rahule jäiwad.

Kurwalt läksiwad nende sõbrade pääwad, kes walguse, õhu ja priiuse sees oliwad harjunud, omas umses wangi kajas edasi. Ranged ja kõwad lae wõlwid, paksud, salpeetri ja rohilise hallitusega kattetud niisked ja külmad seinad, kangeste rauatut uks ja kõwad trelli kangid ainsa pisutese akna ees, kusti paksu, ümmarguse ruutude läbi arwaste üks päitese jooneke nende juure wangikotta juhtus, kõik need asjad lükasiwad pääsemise mõtteid ifta enam kaugemale. Dmmeti oli neil üks suur troost ses, et nemad ühes kous kannataiwad, ja pikad talwe õhtud andsiwad neile aega küllalt oma minewitu ja mõnesuguste lootustega täidetut tulewitu üle kõnelda. Needsinatsed kõnelemised, piibli ja mõne muu tõeliku raamatu lugemiste wabetustega, mis neile pruukida oli lubatut, andsiwad isiaranis De la Gardie'le järgeste kui uuendatut lusti ja jõudu. Tema sõbra mitmesugused õpetused, nõnda kui tema alandlik rahulolek ja kristlik wagadus, õpetasiwad teda palju oma kurba lugu ära unustama, et kül igatsemine isamaa ja pääsemise järele igapääw uue jõuuga kaswis.

Ühel kurwal, tormisel sügisel õhtul istusivad sõbrad suitsunud kaminis ees, kuhu ühe wahi soldati hale süda neile peergudest ja männa käbidest laheda tule oli ülesse teinud. Kõua waatasivad nemad selle sööja elemendi sisse, ja rõõmustasivad endid tuleleegide ragisemise ja wälja kargaja sädemete üle. „Kas ei ole äkilise õnne ja õnnetuse, rõõmsa meele ja kurbduse, õnneliku lootuse sügawa meele ärabeitmise wahetuse sees, — kuidas sõaelu seda sagedaste enesega ühes toob, — mitte nagu imeliku salajat ja mõistatuse sarnast tegewust tunda?“ hakkas Güllenhjelm lühikese wait oleku järel kõnelema.

Jakob. Sul võib õigus olla, aga mis on õnne ja õnnetus? Kus on see wahetuse mõlemate wahel? Kas ei ole meie praeguses olekus see häätegew kaminis-tule soojus, mis meie külmanud liikmid soojendab, mitte tänuwäärt õnneks nimetada? Kui palju inimesi peawad esiti häda ja puuduse läbi tundma õppima, kui palju neile üks weike juhtunud hääbus wäärt võib olla!

Güllenh. Häda on üks hää õpetaja. Sõdas aga langeb liisk wäga sagedaste kõige paremine läbi mõtetelbut armamiste wastu. Waekausid wanguwad lord üles lord alla, elu ja surma üle teeb üks filmapill orjuse, ja wõit ehk põgenemine tulewad sagedaste wäga weikse asjade läbi.

Jak. Ettewaatlik ja mõistlik sõaülem mõistab ka neid wähasid asju omaks kasuks pruukida ja sellel läbi oma plaanide lordaminekut wõimalikult teha.

Güllenh. Seda küll! Aga isigi üks sõditut wõit ei kaalu seda ilmsüüta walatut werd ülesse ega wõi iial ära tasuda, kelle eest ükslord Sumala kohtujärje ees wastutamist saab nõutut. Üks ülema walitseja käsk kisub tuhanded omast wagusast käsitöö ehk põllutöö tallitusest wälja. Üks sõna muudab tuhandete meelt, kes mõne uue ülema walitsejale truudust, mõne uue

isamaale ühendust on sunnitud lubama ja töötama. Sõateenistusesse aetut ehk koguni ärariisutut talunike naised ja lapsed peavad nälja ja häda sees otsa saama, ilma rõõwliku sõdijate hirmsaid tegusid weel rääkimata.

Jaf. Sõda on üks suur nuhtlus, kelle järel arwamata hädad weel tulewad. Aga kus oleks siin ses kurjas ja ülekohuses maailmas muud nõuu leida, kõrgemeeliste ja ahne naabrite wägivaldse tegude wastu panna, ülekohut maha suruda ja julge, mehise tegude läbi kuulsust ja auu teenida, kui üksnes sõa läbi?"

Güllenb. Sõaülemad saawad ilmsuremata kuulsust, loorberi kroon ehk nende päid, ja ajalugude kirjutaja paneb nende uued wõidud kroonika raamatusse lugemata paljude teiste juure, kelle raskused aastasadade jooksul jäljetumaks ära on kadunud.

Jaf. Kas mitte ei jää need nimed igaweste nooreks ja kaetsusewäärt kui: Miltiaades, Leoniidas, Aleksander ja Zesar? *)

Güllenb. Nimetame aga nende esimeste kahe auuwäärt mehe (Miltiaade ja Leoniida) asemel Dariiust ja Kserkset (Xerxes), Dshingiskhaani ja Attilat, **) ja waa-

*) Miltiaades, üks Ateena sõaülem Kreekamaal, suri 481 aast. enne Kristust wangis. — Leoniidas Sparta kuningas Kreekamaal; langes aastal 480 e. Kr. Thermopylä juures Pärslaste mõega al. — Aleksander suur, Makedoonia kuningas, üündinud 21. Juulil 356 aast. e. Kr., surmud 11. Juunil 323 Baabiloonis. — Rajus Julius Zesar, kuulus Rooma wabadriigi president, meie praeguse Kalendri asutaja; sünd. 12. Juulil 100 aast. e. Kr., sai 15. Märtsil aast. 44 e. Kr. Markus Bruntusest ja Rajus Kassius Longinusest ära tappetud. Wäljaandja.

***) Darius, Pärsia kuningas, suri 485 aastal enne Kristust. — Kserkses, eesnimetatut Dariiuse poeg ja Pärsia kuningas, sünd. 519 aast. e. Kr, sõdis 1½ miljooni mehega Thermopylä juures enne nimetatut Leoniida wastu, kellel aga

tame siis neid miljoonisi ilmsüütohwrid, keda nende were jänu tappa on wiinud, paneme tähele neid häwitatud maid ja rifutut linnasi, kesse rusud ja suitsewad waremed nende wõidu teed täidawad.

Sak. Dmmeiti ka kõige werisemaist wõitlustest tõuseb wiimaks uus rahwade ühendus, uus elu, uus usinus ja üks uus auusam meel. Sõa tuli teeb uue rohke lõikuse ja uueste wõidetud rahu õnnistusele ruumi.

Güllenh. Maailma tark walitseja, kes nii mitmel wiisil neist kõige kõlwatumais ja needmise wäärt tegudest õnnistust walmistab, mõistab ka rahwade elukaiki juhataada ja saata, ja lasseb werisest külwist kuldset wilja kaswada.

Sak. Siis lastu Tema ka meie wangipõlwest meile üht armsat osa õitseda!

Güllenh. Kui meie kõigis omas elu juhtumistes Jumala tahtmist omaks tahtmiseks mõistaksime teha, siis wõiksime meie juba omas wangipõlwes Tema õnnistust tunda. Inimesed ei ole endisel aegul ses mitte efsinud, kui nemad maailma karest ära püüdsiwad põgeneda ja isiwalitsetut ükikute kohtadesse läksiwad, et nemad isienast ja loomust uurides Su-

6300 tublit sõameest oli; sai aga pärast Thermopylä wõitu Kreeklaste jälle löödnud; langes pärast liiderliku elu sisse, milspärast Artabaanus teda aast. 465 e. Kr. ära tappis; piiblis Abasweerus nimetatut. — Dshingiskhaan ehk diete Temudschin, üks Mongoli wõidumees, sünd. 26. Jan. 1155 p. Kr., nimetas ennast Dshingiskhaan (kuningate kuningas), wõitis 1215 Hiinamaa, häwitas 1219 Turkistaanimaa, lõi Benelast 31. Mail 1223 Kaska jõe ääres, häwitas külmanud Kokonori järwe pääl Sibia wõi Tanguti walitseja wae hoopis ära; suri 24. Aug. 1227; 5—6 miljooni inimesi oliwad tema sõdades langenud ja lugemata hulk kunstwärfisi häwitatud. — Attila Hunnide kuningas aastast 433 p. Kr. Tema walitus ulatas Wolga jõest kunni suurema jao Saksamaa üle; suri aastal 454. Teda nimetati kaua weel Jumala witsaks.

Wäljaandja.

mala olekust ja Tema tegewusest loomises püüdsiwad õiget aru saada, sellepärast puudub praegusel ajal nende väga suure waimu tööde tarwis õiete üks tõelik ja pühalik üksolek ja wagusus. Maailma asjade usin wahetus, waranduse ja rõõmu maitsemise tagaajamine, uhtuse uimastaw tihutus ja himmu siin ruttu kaduwast olemikus, ja isigi sõaliku auu hülgus — ehk need ei ole ühelt poolt mitte nii paljud ajamise wedrud, mis inimest ihu ja hingega taga tihutawad, ja teiselt poolt kõigesuguse tühja tallitusele sunniwad, ja nõnda hingele iialgi wagusust ega waitist rahu ei anna?

Jak. Sind näis mind tahtma uskuma panna, et sina just oma enese lusti pärast ennast oleksid seie kinni lastnud panna. Isigi siis, kui sinu arwamine üksoleku üle õige oleks, siis täaksin mina ommeti mõnda muud kohta, kus ma ennemine üksi oleksin, kui siin ses toledas loopas, kuhu kuri kättematsemise himmu meid kinni on pannud.

Güllenh. Ka mina ei kiida niisugust tegu mitte, aga ommeti on mulle seestpidise rahu ja järelmõtlemise tunnid seestpidise wabause saamiseks väga tarwilikud.

Jak. Sial ei saa mina neid sõbraliku ja õpetliku tundist unustama, mis mina, mo kallis sõber, sinu käest ja sinu seltsis olen maitsnud. Sellepärast ei kahetse mina ka mitte, kui ma tunnistasin, et ma wangi kojast enne wälja ei lähä, kui sind ka wälja ei lasta.

Güllenh. Auu olgu sinu sõbrusele! Et mina küll sinu lahkumise läbi palju pean kaotama, — ommeti näitab see mulle, et sina omas wabauses enam minu päästmiseks teha wõiksid, kui et sa weel kauemine siin minu juures oma eluaega ilma tegewuseta peatsid raiskama ja minu kõnesid niisuguse üksiku elu kiitusest päält kuulma. Sgal asjal on ka oma mõet.

Jak. Sinu nõuu, mis isi oma õnne sõbra õnneks ohwerdab, on auuwäärt küllalt, ja kui mina ka oma wäljawahetust, mis mitukord minule on pakutut, ükskord

wastu wõtan, siis saab see minu südameelikum palwe ja tulise m püüdmine olema, et ma sind sestsinatsest kõlbmata august ja kätte maksmise himmuliste küüsi päästa wõiksin. Kui mitte rahulikud tingimised sinu abelaid mürda ei jõua, siis peab sõariistade wägi seda otsust tegema, ja kui ma ka Ungriamaale peaksin minema, kus praegu Erzherzog Maksimilian oma wapra seldmarschalli Hendrik Kristobw von Kospwurm'iga Türklaste ja Poolakate üle Walahhiamaal üht wõitu teise järele on wõitnud. Annaks Sumal, et meie weel ükskord ühes seltsis sõa wäljal Poolakatele wastu wõiksite panna!

Güllenh. Tänu sulle oma hää soowide ja auusa ettewõtmiste eest. Minul näitab aga asi nõnda, et kuningal ialgi meele ei tule, mind lahti lasta.

Sak. Sellepärast oleks see parem, kui meie sinu lahtipäästmisega hakkatust teeksite. Ilma oma üksioleku armastusest lugupidamata saaksid sa, usun ma, oma Baabilooni wangi abelaid häämeelega maha raputama ja ennast röömüstama, et jälle ükskord priiuses wärsked taewa õhku sisse wõid hingata.

Mitmesuguste järeilmõtlemiste järele tegi De la Gardie wiimaks plaani, kuidas tema oma sõpra wõis ära päästa. Güllenhjelm wõttis seda nõuu mõnesuguse mõtlemise järele wiimaks wastu, selle lootusega, et kui tema põgenemine kordq lähäks, et ta siis ka oma sõpra wõiks ära päästa. Ühel pimedal ööl pidi see sinane julge ettewõtte täidetut saama; selletarwis sai ühest katki lõigatut palakast üks kõis kofku keerutat, kellega Güllenhjelm wangikoja kaminini mustast ja kitsast korstna august läbi pidi tükki ja ennast ülewelt müüri päält maha lastma. Shtul kustutas De la Gardie kui kogemata küünla tule ära, ja kuna waht sinna läks, tuld uueste põlema süütama, lastis Güllenhjelm ennast ülewelt maha ja sai ilma kahjuta maa pääle. Kui aga waht küünlaga jälle sisse tuli,

märkas ta wist midagi ja läks tohe woodit läbi katsuma, kus Güllenbjelm enne kui oleks maganud. Nüüd leidis ta aga wangi waja olemat; tema lärmi pääle saiwad sõamehed tõrwa lontide ja latredega wälja saadetut, kes kõik seda ümberkaudset kohta läbi otsisid, aga põgenejat pimedas mitte üles ei leidnud. Pääwal oli aga Güllenbjelm'il wäga raske, üleülbse jahi eest ennast warjata. Iga külje päält tagaäetut, peitis ta ennast ühe liiwa augu sisse, kust teda aga üles leiti ja õiskamisega tagasi wiidi. Sest ajast saadik sai teda weel suurema waljusega walwatut ja weel armutumalt temaga ümber läidut.

Wiiie aasta pärast (1606) sai De la Gardie wälja wahetatut. Poolakad oliwad oma sõna selle pääle annud, et ka Güllenbjelm lahti pidi saama, ja mõlemad saiwad Liiwimaale Marienburki toodut. Pärast seda, kui Rootslaste poolt wälja antut wangid wastu oliwad wõetut, sai De la Gardie lahti lastut; ootis aga asjata, et tema sõber tema järel ka wälja pidi tulema. Wastu lubamist sai teda esite mitmesuguse wabandustega tagasi hoitut ja wiimaks oma endise wangikotta tagasi wiidut. Kuningat oliwad sissimisid, tülid, teda tema Rootslaste kibutuse süü arwas olemat — ikka wihasemaks ja kurjemaks teinud; ta lastis Güllenbjelm'i abelatega waewata ja tänisest wangikojast ühe kitsa, niiske augu sisse wiia, kuhu tuul ja wihm arwa puu seinte läbi keelmata sisse tungisid. Ka talwel kange külmuse ajal ei võetut tema wangi koda, nõnda et wangi pil, puhastamata habe hommikutel sagedaste üle ja üle jäätand oli. Dmmeti jäeti temale weel ta piibel ja ka mõned muud katoliku ja luteruse usu raamatud; nõndasammoti anti temale ta palwe pääle ka kirjutuse material. Sellepärast pruukis tema kõik oma aega hooeliku Sumala sõna uurimise pääle ja oli pea sellega nõnda tuttaw, kui wast wäbä waimulikud mehed seda wõiwad olla, mis temale

niipalju kroosti ja õnnistust oli toonud. — Sagebaste tulivad mungad ja jesuiitid tema juure, kes teda omast usust ära pöörda püüdsiwad ja selle läbi warssi lasti lasta lubasiwad; aga tema suurem kirjatundmine ja õppimine tegi nende katsumised ja tunnistused warssi waleks. Tema pani oma tähelepanused ja mõtted, mis temal omas üfsikus olekus meele tulivad, ühe kirja sisse ülesse, mis hiljemalt selle nime al: wangi kool (Schola captivitatis), ära on trükitut; ta pani tema Taaweti laulud Rootsi keele ümber ja luuletas mitmed waimulikud laulud, mis weel praegu jaolt Rootsi laulu raamatutes, kui kõige ilusamad, leida on.

Wiimaks, pärast enam kui kümne aastast libedat wangi põlwe, nähti tema elu taewas ennast seletama hakkawat ja waewatut mehele paremat lootust andwat. Kaarl IX. oli juba surnud ja Sigismund ei wõinud enam lapseliku wiha läbi oma wana waenlast wae wata. Gustaw Adolhw pakkus rahu ja nõudis seega ühes, et need ammu wangistatut ohwitserid wälja saaksiwad wabetatut. Sigismund, keda Rootsi sõa riistade õn ja De la Gardie julge Nowgorodi ja Moskwa käik, kus Gustaw Adolhw'i wennale Wene Saari kroon pidi saama — kartlikuks wõis teinud olla, andis wiimaks selle nõudmisele järele. Oma igaaastase läbitäigu pääl tuli tema oma abikaasaga Kaawast, Güllenhjelmi wangi kojast mööda, ja lastis wangi abikaasa soowi pääle lossi õue tuua. Güllenhjelm, kes kõigesuguse tarwituste puuduste pärast hoopis nõrgas tatut, ja liigutuse puuduse kui ta kannatatut waewa miste läbi hoopis kui alwatut oli, ei wõinud oma raske abelatega loormatut jalgu enam liigutadaagi. Saleda meelega palus kuningana oma abikaajat, et ta wangi jalguist abelaid lubaks ära wõtta. Et seda temale lubati, siis kinkis ta wangile ka katkümme tükatit, et ta enesele oma isa (Kaarl IX.) surma pärast leina riidid wõis teha lasta. Ta sai temale üks parem

forter antut; ommeti tuuris see weel enam kui aasta, enne kui ta oma wabaduse kätte sai. Aastal 1613 lubas kuningas teda Warsawi linna tulla; ommeti ei tohtinud ta weel mitte linnast wälja minna. Gullenhjelm, kes oma õnnetuse läbi ettewaatlikuks tehtut, rääkis wäga wähä omast kannatatut waewadest, ja hoidis wõimalikult kõikide nende tülide seletuste eest, mis Rootsi ja Poola wabel selle aasta saea hakkatusel oliwad olnud. Üksford, kui ta Sigismund'i de Anna juures wõeraspeul oli, hakkas see warsti Kaarl IX^{mas} rääkima, kuidas tema Sigismund'i wastu olewat olnud; Gullenhjelm märkas aga, et kuningas firmi taga tema sõnu kuulab, mis teda omas kõnedes weel ettewaatlikumaks tegi. Wiimaks lubati, et ta ennast reisi pääle wõis walmistada; kuningana kinkis temale weel raha, ja printses Anna andis ühe palwe raamatu, kus juures ta tema kindlust luteruse usu õpetuses kiitis, ja ütles: „Lugege seda raamatut, mis minul sagedaste raskel tundidel troosti on annud, ja tänage Jumalat, kes teid ihulikust hädast ja waimulikust kiisatustest üksford on ära päästnud! Mõtlege ka omas palwes minu pääle!“

Warsawist sai nüüd Gullenhjelm Liwimaale saadetut ja sääl teiste wangide wastu wäljawahetatut. Siis pööris ta Rootsi maale tagasi, kus Gustaw Adolhw teda rohke aautunnistustega wastu wõttis ja ruttu üksteise järel Baroniks, Liwimaa Feldmarschalliks, Nowgorodi ülemaks kommandantiks, riigi nõuumeheks, Narwa ülemaks maawalitsejaks ja riigi admiraaliks nimetas. Pärast Gustaw Adolhw'i surma oli tema noore kuningana Kristiine wöörmünder ehk eesfeisja ja merewäe walitsuse kohtu president.

Se raske õnnetus, mis ta oli läbi käinud, rõhus weel ifka tema ihu ja hinge pääl. Oma täit terwist ei saanud ta ital enam kätte; ommeti jäi ta alati tegewaks ja hoolakaks, mõistlikuks ja ettewaatlikuks,

nõndasammuti ka heldeks ja häätegiaks, ja sügaw wagadus täitis tema südamt. Rahuliku abielu järel Kristiine Nibing'iga suri ta aastal 1650 ilma lapseta ära, ja lastis omad jalgrauad ja ahelad Strengnäs'i Doomi kirikus oma haua pääle maha panna, keda tema oma kannatuse aja mälestuseks ligi oli wõtnud.

Weel Gullenhjelm'i wangipõlwe ajal oli Jakob de la Gardie Rootsi abiwägede ülemaks, Boris Godunow'ile abiks Wenemaale saadetut, laienas jäl Rootsi wapruse kuulsust ja wõitis riigile mitmed uued maakonnad ja kindla rahu. Oma suure kuninga warasse surma järel jäi tema — kõige kõrgema auuga ehitatut ja rohke maadega kingitut — Gullenhjelm'iga elu otsani riigi juhatajate sekka, kellele tema ta nõrga terwise juures igapidi abiks püüdis olla. Ta oli Gustaw Adolhw'i noorepõlwe armutese Eba Brahe'ga abielusse laulatut, ja jättis ühe kaunis laialise suguwõsa järele, kes kõik suure auu ammetitesse saiwad kutsutut, ja lõpetas oma teguderikka elu, mis niihästi sõas, kui ta rahu ajal wäga auuwäärt olnud, — tats aastat pärast oma sõbra Gullenhjelm'i surma.

Rakvere linna endisest ajast.

Kõik asjad ja kohad, mis suurte ajalugude sündustes, niihästi riikide poliitikalikus kui kiriklikus muudetustes — tegemad ja osawõtjad on olnud, need saawad selle läbi ka maailma lugude sees kuulsust ja tähtsust. Mida suuremad nende ohwrid on olnud, ja mida vähäm nende kahjudest ja kannatustest lugu on peetut, kes oma kallimat elu wara maailma kohtu kaalu pääle on pidant panema, et õigus ja usk wõitu saaksiwad ja Jumalast säetut ülemad oma kohust kõikide inimeste õnneks täita jõuaksiwad, — seda suurem ja pühäm on ka ajalou kohus, nende mälestust ülewel pidada, kes — ehk kül isi kõigile täadmata ja kuulsuseta — ajaloule hiilgust ja wõidukantsi on walmistada awitanud.

Nõnda oli siis üksford, see on 17. aastasaea sees, Wiru maakonna Rakvere linnale seesugune lugu juhtunud, et ta luteruse usulise Saksamaa päästmiseks ja Gustaw Adolhw'i suremata kuulsuseks kõik omad õigused ja wabauseid, ja peaaegu kõik oma terve oleku on pidant ohwriks wiima. See linn sai 13. aastasaea sees Tallinna ja Narwa linnaga Taani kuningate poolest wast ühtaegu ülesehitatut, ja ühesuguste õiguste ja säädustega kinnitatut. Linna warjuks oli järsu mäe pääle suur ja kange kants ehitatut, ja Rakwerel oli ka isi oma laewa sadam, keda Tolsburg (wist Lontowa?) nimetati. Nõnda kaswas Rakvere üksford kauplemises ja käsitöödes Tallinna ja Narwaga wõidu; temal oli juba üle 400 maja, mittu suurt kirikut, üks klooster, üks hospitaal, üks magistraat kus kaks Bürgermeistrit ja kuus raehärrat walitsesiwad, ja pääle seda laiad maad, külad, kabeli-kirikud ja muud

fõrwaltised asutused. 14. aastajaeal sai Rakwere Taani kuningate Woldemar III. ja Gerik VIII. poolest täieste Tallinnaga ühesuguste õiguste sisse tõstetud, — ja nõnda sai ta aastal 1347 Saksa ordu ja nende meistrite kätte, kellel Liivimaal aset olivad; need sääd-
 siwad senna lossi pääle ühe mehe Wirumaa ülemaks walitsejaks, kellel Tallinnas teiste maapääwa nõuu-
 meeste hulkas ordu komtuuri al, ühesugune hääle õigus oli. Ka nende ordumeistrite walitsuse al 15. ja 16. aastajaeade sees, aga isiaranis kuulsa Plettenbergi al aastast 1512 ja 1528, kaswasiwad Rakwere õigused ja maade hulk. Aga warsti selle pääle, aastal 1558, põgenes wiimne ordu ammetnik Gerdt Hüen von Austerbradt, ühe Wene sõameeste karja eest äkitselt linnast ja kantsist wälja, keda Wenelased warsti eneste alla wõtsiwad ja 23 aastat pidasiwad, kummi Rootslased aastal 1581 seda eneste kätte wõitsiwad. Et loss nüüd Wenelastest weel kindlamaks sai tehtud*), siis oli linnal ommeti see õnnetus, et ta aastal 1568 Liivimaa Sakslaste wäe läbi ära sai põletatud, ja wõis alles 13. aasta pärast, kui loss mitmekordse asjata ümberpiiramise järel wiimaks Rootslaste kätte langes, — uueste tuhast ülestõusta. Poola kuninga Sigismund'i III. lühikene walitsuse aeg, Rootsimaal, sai ühe armukirja (Gnadenbrief) läbi 8. Maist 1594 Rakwere linnale tähtsaks, et see linn sõaraskuste järel jälle elama wõiks hakata**). Aga kui seehinane katoliku

*) Waata Rüsow'i kroonika II. jagu. § 64. — W. a.

**) Kuninga Sigismund'i armukiri: „Meie Sigismundus, Jumala armust Rootslaste, Goothide ja Wendide kuningas, Soomemaa, Kareeli, Watski, Petiini ja Ingermannimaa suurwürl, Eesti ja Liivimaa herzog; nõnda ka Poolamaa kuningas, Littawi, Neusü, Preisi, Mossamia, Samoiita, Riiewi ja Woliinia suurwürl 2c. 2c. anname selle läbi täada, et meie truud alamad Rakwere alemis meid alandlikult on palunud, et meie oma walitsuse hakatuses; nende endisi õigusi

ustu kuningas, kes Rootsi- ja katoliku usku sisse tahtis sãada, Rootsi krooni sellepãarast maha pidi jãtma, ja oma onust Kaarl IX. õra tõugatud sai, siis ei lãinud ka Poolakas mitte ilma wãgivalda tõõta (1602) Rakwerest wãlja, waid lõhkufiwad esiti Wirumaa uhke kindluse maha, mis juba 300 aastat sõa tormidele oli wastu pannud. Wene walitsuse sifimise tũlde ajal, kus wale Dimitrid ja troonipãriad õlesse tõufiwad ja Poolakas ennast sinna wãhele toppis, oliwad ka Rootslased wõidurikkalt Kaarli IX. al tunni Nowgorodini edasi tunginud, ja tema suur ja kuulus poeg, Gustaw Adolhw, andis Stolbowis tehtut rahu lãbi, aastal 1616, ka neile hommikupoolse maadele ammu igatsetut rahu. Rakwere kodanikud sawad ommad pãrisplattid ja linna maad jãlle kãtte, mis maamõedu waku raamatu jãrele aastast 1591, 177 tũndre maa põlbu ja 7 atra kiriku maid oli, kõige heinamaade, ja kloostri ja hospitaali pãralt aedadega, mis lossi õlemad rahu-

ja wabadust armulikult wõtaks uueste kinnitada, et nemad parema eluõorra ja jõuu sisse wõikufiwad saada, mis meie ka selle kirja wõimul neile lubame ja kinnitame. Esiteks peawad nemad oma Augsburgi tõõise usu õpetuse, kui ka oma kohtude ja õiguste juures, mis neil juba wanast ajast õlnud, — kaitsetut saama; pããle seda lubame ka armulikult, et kõif põõõud, heinamaad ja warandused, mis wanast ajast saadil kirikute, hospitaalide ja waeste tarwituseks on antut ja sããtut, et need jãlle selle tarwis peawad pruugitut saama. Mõndasammuti ka need põõõud, mis linna ja kodanikude pãralt on õlnud ja meie Rakwere lossi kũlgi tõõmmatut saanud, istãranis, mis linna sees oja kũlgi puutuwad, et need neile jãlle peawad kãtte antut saama. Et ka kiriku õpetajad õlewel saakufiwad peetut, siis lubame nende õlespidamises 30 tũndert wilja, 2 hãrga ja 2 õiga, ja koolmeistri õlespidamises 12 tũndert wilja, 1 hãrg ja 1 õiga. Waeste, pimedate ja haigede õlespidamises lubame meie 20-ne inimese tarwis oma Rakwere lossi sissetulekust niipalju, kui meie armastatut isa, kuningas Johann 2c. omal ajal on lubanud, selle aru meie rebnungi kambri sããduse jãrele teile õles on antut; kui aga nimetatut 20-ne inimese aru mitte

tuma sõa ajal enneste kätte oliwad kiskunud. Et see-
finane loss sest saadik enam sõa kindluseks ei jäänud,
siis näis see linnale ja rahwale wiimaks rõõmsat ja
õnneliku tulewiku lubawat, pääle seda, et Gustaw
Abolhw Poola kuninga Sigismund'i käest ka terve
Liivimaa oli ära wõitnud ja Gestimaaga ühes Rootsi
warju alla ühendanud, kus üks tubli ja mõistlik maa-
walitseja, Johannes Skytte, nende maade walitsusi
kuninga tahtmise järel, aruldase tarkuse ja hoolega,
sisse säadis ja korda saatis.

Selle korraga süütas kaugele Böömimaal Praaga
lossi pääl (1618) üks tüli, kui üks wälgu joon üht
hirmjat sõa tuld põlema, mis 30 aastat kestis, ja
terwet Giroopamaad lõuna alt kunni kõige kaugele
põhja maadeni liikuma pani, maad ja riigid rahwast
puhtaks häwitas, linnad puruks sõkkus, kõiki haridust
ja korralist elu ära kaotada ähwardas, aga siiski tule-
leekide, were ja filmapisarate al Giroopa maad uueste

täis ei peaks olema, siis peab ülejäänus hospitaali wanematest
õige rehkungi ja aru järele paigale pantut saama, ja seda
waeste ja haigete majade kaelite tarwis, kus jutlust ütteldasse,
pruugitama. Meie ei taha ka mitte, et Rakwere maa pääl
wõerad, kui Sakslased ehk Wenelased isiräaliku kohtades linna
rahwa ülespidamist kauplemise ehk muu tegemise läbi peakswad
wähändama ehk neile kahju tegema, waid et wana wiisi nädali
ja aasta laudad linna sees peawad ära peetut saama. Selle-
pärast kässime kõiki oma kuberneerisi, maawalitsejaid, isiräanis
aga praegusi ja tulewaid Rakwere lossi ülemaid, et nemad
kõigis asjus ülemal nimetatut alamaid ülekohtu eest hoiawad
ja siin eesnimetatut õiguste juures kaitsewad, mis meie armust
neile oleme lubanud. Sedasinaft kirja oleme meie isi oma käega
alla kirjutanud ja oma kuningliku pitsatiga kinnitada lastnud.
Antut meie kuningliku lossi pääl Stokholmis 8. Mai kuu
pääwal 1594, meie Rootsi riigi walitsuse esimesel, ja Poola
riigi seitsmendamal aastal.

(L. S.)

Sigismundus Rex*).

*) „Rex“ on Ladina keele: kuningas.

fünntas, mis paawsti wägiwalla alt ja Rooma kiriku abelatest ära pääsemise läbi korda sai saadetut ja ka õige, tõhise usu õpetuse läbi uue elule äratatut, kus juures riigid ja walitsejad endid ühendasiwad, et ühe teisele warjaks ja toeks wõisiwad olla ja tõhisi rahwa õnne kaswatada ja kaitsta.

Runa nüüd Läänemere maad wast üsna need ainsad oliwad, kes sel ajal ilma usu pärast waewa nägemata ja sõdimata, usu puhastuse õnnistusi maitsefiwad, siis langes ommeti Rakwere linna pääle see liisk, et ta terve isamaa wõlga üksi pidi ära tasuma ja selle eest ohwriks saama, sest et tema lugu imelikul wiisil nende suurte maailma sünduste sekka palmitsetut sai. Sellepärast ei puutu järeseisaw lugu mitte üksi isamaasse, waid ka üleüldise maailma lousse, ja on sellepärast wäärt, et seda unustuse merest wälja peaks kistama.

Warsti selle järel, kui Rootslane omale nii kasuliku rahu Stolbowis wälja oli tinginud, tuli Hollandimaa saadik Reinhold von Brederode, kes eesnimetatut rahu tegemise juures Rootsi kasuks wäga teger oli olnud — Stokholmi linna; tema oli sel ajal Hollandi, Seelandi ja Dhtu-Wriisi maawalitsuse president. Ta oli nende wäga wana Hollandi grahwide suguseltstist, ja üks neist Hendrik von Brederode järestulejaist, kes see estimene oli Hollandi maad Spania ilkest lahti kistuma hakkama, sest et tema Brüsseli linnas Spania kuningaga „hirmsa Wilipi II.“ asemiku, Margareta von Parma kätte Aprilli kuul 1566 kõige Hollandi mõisnikude ees otsas ühe palwe kirja andis, kus sees usu wakaust paluti, mis järel wiimaks Hollandimaa Spania walitsuse küüsiist lahti pääsis. Raheteistkümne aastane sõdariistade rahu, mis Hollandlased priiuse pärast Spaanlaste käest pika sõda läbi oliwad wõitnud, hakkas nüüd juba otsa poole jõudma, sellepärast leidis selle noore wabadriigi walitsus seda tarwiliku olewat, neil aegul oma usu jugulase, Põhjamaa wägewa mehega,

endid sõbruses ühendada. Seesinane Hollandi sõprus oli Gustaw Adolhw'il weel seda enam meele pärast, sest abi, mis tema sõariistadest soowiti, oli just tema suure waimu plaanide järele; pääleseda oli tema oma riik rahast kehwa, siis wõis ta raha, mis tema oma plaanide kordasaatmiseks tarwitas, sellest rikkast kauplejast riigist, kui Hollandimaa, kõige kergemalt saada, sest see maa oli üksford Kaarli V. *) tema paljude sõdade tarwis üle 40 miljooni tukatit annud ja tema poja Wilipp II. usu wabaduse eest 30 tündert kulda pakkunud. Ette oli temal oma ouupoja, Poola kuninga Sigismund'iga üks libe sõda läbi wõita, sest et Sigismund Rootsi krooni ja trooni õigust mitte käest ei tahtnud ära anda, waid Gustaw Adolhw'i awalikult trooni rõwliks nimetas. Seesamma Hollandi saadik, kes isi üks rikas ja kuulus mees oli, märkas aga waewalt kuningale raha puudust, kui ta juba oma pakkumisega kuningale ette jõudis ja temale ühe tähtsa summa raha lainas. Gustaw Adolhw wõttis seda pakkumist häämeelega wastu ja tasus temale ka kõige truu teenistuse eest kuninglikul wiisil; ta kinkis temale ühe käckirja läbi 11. Juulist 1618 Ratwere lossi maadest, kust kergeste mere ääre wõis saada ja Wenemaaga kasulikult kaupa ajada — 20-ne adra maad ja ühe westwesti pärisomanduseks ja nimetas teda weel Ratwere Baroniks **). Brederode oli

*) Kaarl I. aastast 1516 Spania kuningas, hiljemalt Saksa keiser Kaarl V. — Wilipp II. Kaarli poeg ja järeltulija Spania trooni pääl aastast 1556—1598.

Wäljaandja.

**) Sellestnatsse Gustaw Adolhw'i kinkimise kirja koopia, mis 26. Jan. 1669 Pergamendi pääle firjutatut ja Hollandi riigi piisatiga kinnitatut, on praegu Ratwere mõisa pärisbärra von Rennentampff'i käes, kus nõnda seisab: „Meie Gustaw Adolhw, Jumala armust Rootslaste, Goothide ja Wendide kuningas, Soomemaa suurwürst, Eesti- ja Kareelimaal herzog ja Ingridamaa ülemwalitseja, tunnistame isieneste ja oma pärijate

selle kingituse läbi nüüd Rootsi kuninga Vasalliks (kui abi kuningaks) saanud, ja jäi Gustaw Adolhw'ile surmani truuks; ei unustanud aga ka mitte ära, oma Gestimaa mõisat enesele võimalikult kasulikult teha.

Ilma lossi ja linnata ei olnud Gesti külad ja mõisa maad, seitsme Hollandi mõisa päris härrale mitte palju väärt. Ta püüdis sellepärast mõlemaid aega möhda oma walitsuse alla saada*). Selle

est awalikult, et meie omast kuninglikust armust, kui ka meie ja meie riigile tehtut häätegede pärast oma armsa Rakwere baroni, Böönhuiseni, Spaanbrücki, Dsthuiseni, Ettberesi, Spiirediksi, Saardami ja Kuadiksi ¹⁾ pärisärra, Hollandi, Seelandi ja Shtu-Wriisimaa ülema walitsuse presidendi ja rüütli Reinhold v. Brederode'le Rakwere lossi maadest 20 adra maad ja ühe weski oleme kinkinud, kõige nende õiguste ja õige piiridega, kuidas see juba wanast ajast meie Rakwere lossi pärast olnud, ja seda meie õigusega oma armsa eelkäijate Rootsi kuningate käest endale oleme pärinud. Nendesinaeste 20-ne adra prii maade ja weski piirid ja rajad käsime meie oma maawalitsejaid ja kuberneerisi Reinhold von Brederode'le ehk tema asemikule kätte näidata, ja seda temale kingitut omandust igapidi oma õiguste sees kaitsta ja warjata; üksnes meie ja meie järeltulijatele, kes Jumala tahtmise järel Rootsi riiki edespidi walitsema saawad, jääb ülemwalitsuse õigus, kellele tema, nii kui kõik teised Gesti würistimaa rüütliid, — oma jagu mehi ja hobused sõateenistuseks peab andma; muidu jääwad temale kõik õigused, mis teistel Gestimaa rüütliitel juba on. Wiimaks käsime kõiki oma walitsejaid ja kuberneerisi nüüd ja ka tulewal ajal, et Rakwere baroni Reinhold von Brederode ja tema pärijate õigused, mis meie neile armust oleme kinkinud, hoolega saaksiwad kaitsetut ja et neid kuidagi wiist ei saa keelatud, neid pruukimast; seda kinnitame meie kõlise trahwi ähwardusega. — Selle kirja kindluseks oleme meie oma riigi pitsati alla pannud ja oma käega allakirjutanud.

Stokholmi lossis, 11. Juulil 1618.

(L. S.)

Gustavus Adolhwus.

*) Selle tunnistuseks on praegu weel Gestimaa kuberneerimangu walitsuse arhiwis (kirjalogus) üks kiri, mis Lihawõtte

¹⁾ Brederode Hollandimaa mõisad.

tarwis andis temale usu sõda Saksamaal asja. Taani kuningast Kristiani IV., kelle kadedus üksi Rootsi kuningast oli keelanud, juba ennemine Saksi wägede eestweddajaks saamast, — oliwad Lilli ja Wallenstein lahingis lõõnud ja rahu tegema sundinud. Wallen-

tuu sees 1621 kirjutatut, kus sees Brederode ennast Rakwere baroniks ja walitsejaks nimetab. See kiri on nõnda: „Reie Reinhold von Brederode, Rakwere baron Liwimaal¹⁾, Bõõn-huiseni rc. (kui enne) rüütel ja pärisõhrra, Hollandi, Seelandi ja Dhtu-Wriisimaa walitsuse president anname tääda ja tunnistame sellestinatse awaliku kirja wõimul, et kõrge, armuline ülemwalitseja ja Rootsi rc. kuningas Gustaw Adolhw meie alandliku teenistuse eest, Wene walitsusega rahu tegemise juures, Rakwere lossi, aewi ja kõiit selle järel maad meile ja meie tütardele armust on kinkinud. Sellepärast soowime, et meie armsad ja truud alamad, bürgermeistrid ja raehärrad, kui nemad seda kuulewad, ennast selle üle wäga peakswad rõõmutama ja meid selle kirja järele omaks pärisõhrraks häämeelega wastu wõtma ja meile oma alandliku teenistust ja sõnakuulmist lubama. See oleks siis meile wäga armas olema, mis järel pärast meie neid siis, kui õigus, omaks armsaks alamaks saaksite tunnistama ja neid oma armuliku warju alla wõtma. Siis on nemad ka meile sõnakuulelikult tääda annud, missugused hääd õigused ja wabaused neil juba wanast ajast saadik olnud, mis neile kõige auuwäärt Taani kuningad, Liwimaa ordumeistrid ja wiimaks wägew Rootsi kuningas Gustaw Adolhw on kinnitanud ja annud, keda nemad ka meile, kui oma õige walitsejale näha on saatnud ja meid alandlikult palunud, et meie neid õigusi ja wabausi neile uueste armust kinnitaksime; neist on nemad korrapäralised koopiad wälja kirjutanud, kellest kaks kõige wanemat Ladina keele kirjutatut on:

Ericus Dei gratia, Danorum Slavorumque Rex, Dux Estoniae omnibus praesens scriptum cernentibus etc. etc. — Datum Wiborg anno Domini millesimo trecentesimo secundo etc. etc.

Cerif Jumala armust, Taani rc. kuningas, Gesticimaa herzog anname selle kirja läbi kõigile tääda rc. rc. — Antut Wiiborgis aastal ükstuhat kolmsada kaks rc. rc.

¹⁾ Sel ajal nimetati kõiki Gesti- ja Liwimaad ühe nimega „Diestland“.

steini rõõmlikud palgalised riisusiwad ja häwitasiwad Saksi riigi paljaks ja oliwad Poolakatega ühes ka Taani kuninga wastu sõdinud. Saksa keisri Ferdinand'i II. käst 6. Märtsist 1629, mis läbi kõig protestanti usu rahwa õigused, mis neile Passaus tehtut

Woldemarus Dei gratia, Danorum Slavorumque Rex, et Dux Estoniae omnibus praesens scriptum etc. etc. — Datum Revaliae anno Domini millesimo trecentesimo quadregesimo quinto etc. etc.

Woldemar Jumala armust, Taani 20. kuningas, Gestimaa herzog tunnistame kõigile selle kirja läbi 20. 20. — Antut Tallinnas aastal ükstuhat kolmsada nelikümmend wiis 20. 20.

(Mendefinaste kirjade sisetuus on seesamma, mis eespool Poola kuningas Sigismund Rakwere linnale uueste kinnitanud. Woldemar kinnitab siingi aga üksnes Geriku kirja.)

Nende ja mitme teiste kirjade sees lubatud wabaused ja õigused kõige nende maadega, tahame meie neile kõig lubada ja neid igapidi aidata, et nemad oma endise jõuka seisuse sisse jälle saakswad ja oma elu ülespidamise pärast mureta wõikswad olla. Mõnda oleme meie siis kuningliku Majesteti armuliku tahtmise järele ülemal nimetatut bürgermeistritele, raehärradele ja kõigile oma Rakwere linna kodanikudele kõig nende wanad õigused uuendanud ja kinnitanud, et nemad seda kõig rahu sees pruutida wõiwad, mis neile juba wanast saadil on antut. Et küll Rakwere linna jaoks maad kuningliku Majesteti armuliku kinkimise läbi meile päriseks on antut, et meie ja meie järeltulijad neid oma tahtmise järele wõime pruutida; sellegipärast oleme meie oma hea tahtmise järele kõig need maad mis kodanikude pärast olnud, neile uueste tagasi annud, kinni meie neile ükskord ehk ülesse ütleme. Ommeti peawad nemad meile ja meie pärijatele meie õiguse eest, ja isi oma alandliku tänu tundmisest meie armu pärast, kõigist kaswudest, wiljast ja seemnetest iga aasta kümnest maksma, ehk ka meie walitsejate läbi meie kätte saatma. Ka seda õigust peame meie oma pärast, et nemad meie äraoleku ajal meie asemiku ehk walitsejale (kes neile kõig nende bürgermeistrid ja ammesimehed saab jäädma) igapidi peawad teenistuses ja abiks olema, ja kõigis sõnatuulelikud ja alandlikud endid ülesnäitma, ja teda igapidi omaks ülemaks ja pääks pidama; sellegipärast ei pea nemad ei ühtegi uut kodaniku sisse wõtma ega kellegile kodaniku õigust andma ilma meie

rahu järel (1552) oliwad antut, jälle saiwad tagasi mõdetut, ja mis järel nemad ka kõik kiriku maad katoliiklastele pidiwad tagasi andma — puutus kui üks müristamise hoop kõikidesse, ewangeliumi usulistesse, ja ähwardas kõik seda wilja hoopis ära häwitada, mis Augsburgis tehtut rahu läbi usu wabaduseks oli saadut. Sääal tungis sõlutut Saksamaa appihüüdmine — Prantsuse ministri Richelieu (Rischliö) läbi awitatut — wägewaste Rootsi wägewa mehe kõrwu, kes juba muidugi Austria waenluste läbi äritatut oli, ja Stralsundi linna kaitsmise juures Pommerimaal Wallensteini purustaja wäele liikumata tammi ette oli teinud. Prantsuse wahelt rääkijad awitastiwad nüüd Poola kuningaga Sigismund'iga ruttu sõariistade rahu teha, ja pakkusiwad Gustaw Adolhw'ile oma sõprust ja ka raha, Saksamaal sõda pidada. Rootsimaa, kes juba üle kahetsa aastat ennast sõaga oli waewanud, tartwitas niisuguse lõpmata suure ettewõtmise pääle kül mõerast abi. Aga ommeti tegi see Gustaw Adolhw'ile muret, sest et ta niisuguse katoliku riigi ühenduse läbi oma usufugulaste würstide juures umbusaldust enese wastu kartis äratawat. Sellepärast arwas ta seda paremaks, oma truud Brederode läbi Hollandimaalt abiraha laenata, mis temal oma wäe ja laewade ülespidamiseks Saksamaal tarwis oli. Dtsse selsammal ajal oliwad suured warandused Hollandimaal sisse tulnud, sest et nende admiraal Peeter Hein aastal 1628 Spania

asemiku luba ja tahtmisseta, kui nemad mitte meie õige trahwi alla ei taha langeda. Sellepärast kässime Bürgermeistrid, kodanikust ja kõik meie alamaid, kes Rakwere maa pääl elawad, et nemad selle meie käsu alla endid peawad heitma, ja ka meie asemiku kässime meie, et ta neile kõik need nimetatut õigused peab hoidma. — Antut Graubaagis Hollandimaal, Pihawõtte kuu esimesel Esmaspääwal 1621, kuhu meie suur pitsat alla pantut.

(L. S.)

Reinhold von Brederode,
Rakwere Baron.

hõbeda laemad ära oli võtnud. Needsinatsed Spania warandused jooksiwad nüüd jaolt Gustaw Adolhw'i kätte, ja Brederode sai selle tähtsa abi andmise eest, ühe uue kingituse kirja läbi Stokholmis 16. Mail 1629, ka kuningliku Rakwere lossi, kõige mis selle pärast oli, oma omanduseks *). Linn nõudis ja sai sel ajal küll ka oma wana õiguste kinnituse ja maade pidamise loa kuninga käest; aga see ei kestnud kuigi kaua. Gustaw Adolhw'il oli warsti, kui Saksamaale oli läinud, raha tarwis, kui ta mitte oma wastaste wiisi rõõwimisest ei tahtnud elada ja neile, kellele ta abiks tõttanud, raskuseks olla. Tema õiguse järele Saksamaa protestanti würstide tugewa abi pääle lootnud. Need oliwad aga keisri Ferdinandi III. ja tema wäe pääliku Wallenstein'i wäewalla läbi sel ajal nõnda ära kohutatut, et nemad kartuse pärast nende eest, Gustaw Adolhw'ile mitte ei julgenud appi minna; sellepärast pidi ta oma wakra, aga wäikese Rootsi wäe pääle üksi wõeral maal toetama, isi oma kuluga neid ülewel pidama ja iga sammusõariistadega edasi wõitma. Nõnda oli peaaegu üks aasta pärast tema Saksamaale minekut alalise ja kulutawa marsiide ja wõitluste al mööda läinud, kui Gustaw Adolhw'it Tili'st ja Pappenheim'ist laagerdatut ja wäga waewatut Magdeburgi linnale ruttuste appi tulla paluti. Selle rikka, võitwa ja tugewa linna päästmine oli temal wäga südame pääl; nõnda oli ka keiserliku wäe ülematel selle linna wõitmine wäga tähtis. Aga ka nüüd weel, selle kõige kardetawama ja kõige suuremat kiirust nõudwa ette wõtte juures jäeti teda üksinda ja ilma kõige muu abita; üksnes tema truu Brederode oli temal igal ajal

*) See dokument ei ole mitte Saksamaal Rootsi keele kirjutatut; muidu aga oma siimuse poolest teiste sarnane, ja on praegu pergamendi pääle kirjutatut ja kinnitatut Hollandi keele koopias 5. Juunil 1669, Rakwere mõisa pärisbärra von Rennenkampff'i käes.

walmis abi andma. Sellesfinatses kimbatuses sündis nüüd see, et Brederode ühe kolmandama kingituse kirja läbi aastast 1631 oma soowi nägi täide minevat, sest et tema Rakvere linna ka oma omanduseks sai. Gustaw, kes jälle uut abi juure oli saanud, sündis nüüd kartliku Brandeburgi kuurwürsti enesega ühte heitma ja wõttis Spandau linna ära; ommeti ei wõinud ta Magdeburgi linna ärawõitmist ega hirmsat hullkamist mitte enam ära hoida, sest et ta Saksimaalt nõnda ruttu läbi ei pääsnud; wõitis aga selle asemel seda hülgawamalt ses mälestuse wäärt lahingis Leipzigi juures, mis Saksamaad ja luteruse usku koguna kaotuse ja waotuse alt ära päästis.

Kuna suure maailma pääl imelikud asjad kõige Giroopa rahwade silmad eneste poole tõmbaswad, ei wõinud Rakvere kodanikud seda hingestli mõtelda, kui ligidalt nende linna lugu õnnetuma Magdeburgi linna hirmsa otsaga ühte palmitsetut oli. Kingituse kiri, mis kuningaga poolest sõda laagris oli antut, oli Brederode kätte jäänud, ja mitte riigi arhiwi Rootsi-maale saanud. Kui nüüd Brederode Rakvere linna omaks omanduseks tahtis wõtta, pani linn temale wastu, ja leidis ka esiti Tartu asutatut Hoowikohtu juures selle wastu warju, sest see kohus seletas 3. Jaanuaril 1632, et Brederode kingituse kirja sees seda mitte leida ei ole, et temale ka Rakvere linn ühes päriseks oleks kingitut. Enne kui Brederode oma õigust ebasi wõis nõuda, lõpetas weel selsammal aastal tema kuninglik sõber, Gustaw Adolhw, Lützeni juures lahingis oma auuwäärt elu, ja selleläbi läks Stokholmi saadetut Rakvere linna saadikutel weel korda, et nemad kuningana Kristiina ja tema nõuumeeste juures 16. Märtsil 1635 omad wanad õigused uneste kinnitatut saiwad, kus sees neile -- pääle nende maade, mis lossi omanikud nende käest ära oliwad wõtnud, — kuningliku warju ja abi kõige wäewalla wastu

lubatakse, ja et nemad wabalt üle Tolsburgi kõige Rootsi riigiga wõiwad kaubelda*). See oli veel see wiimne lootuse säde, mis Raskwere kodanikudele

*) Meie Kristiina Jumala armust, Rootslaste 2c. kuningana, Soomemaa suurwürstina, Gesti, Liwi ja Kareelima herzogina 2c. anname seeläbi täada, et meie oma truu alamate, Raskwere kodanikute palwet kuninglikust armust oleme kuulda wõtnud ja nende õigused ja wabaused, mis Taani kuninglikud Majestetid Liwimaa ordumeistrid, ka meie auulikud eelkäijad, kuningas Johann III., Sigismund ja meie armastatud isa Gustaw Adolhw neile annud ja kinninud — neile uueste kinnitanud, isäranis need kuningas Sigismundi poolest neile lubatud põllud, heinamaad ja warandused, kõik mis üleüldse linna kui ka kirikute ja hospitaali päralt olnud ja ülepea Narwa ja Tartu teede wabel seisawad, mis neile praeguse lossi walitseja poolest veel mitte nõnda täieste ei ole kätte antud, kuidas see wanast ajast juba olnud, et kül meie kõrge õnnis isa lossi omanikudele aga seda maad on kinninud, mis mitte juba enne teistele äraantud ega kingitud ei ole olnud. Sellepärast käsime meie oma kuberneerisi ja Gestimaa walitsejaid, et nemad meie armsaid truid alamaid, Raskwere kodanikust kõige nende wana õiguste juures peawad kaitsma ja neile kõik puuduwad maad kätte andma, ega nende wabadust kõigewähämais asjus vähändada lastma, waid nemad peawad isä oma linna kohu al seisma, kus peawad olema kaks Bürgermeistrit, kuus raehärrad ja üks sekretäär, kes igal ajal kõige wäewalla eest meie ülema walitsuse warju al rahu sees wõiwad olla. Ja et nemad parema jõu ja elu torra sisse wõiksid saada, lubame meie, et nemad igal ajal nõnda kui ennegi, üle Tolsburgi sadama kõige meie riigiga wabalt wõiwad kaubelda.

Kinnitatud on see kiri riigi pitsati ja kuningliku Majesteti wõõrmündrite allkirjaga. Antud Stokholmis sel 16. Märtsil 1635.

(L. S.)

Gabriel Ofsenstiern Gustawson, riigi nõumees.
Jakob de la Gardie, riigi marschall.
Kaarl Gullenhjelm, riigi Admiral.
Pär Bommeri, riigi kantsleri asemel.
Gabriel Ofsenstierna Morbi ja Lindholmi Baron,
riigi käsimeister.

Johan Wonsen, sekretäär.

paistis. Sissesaadetut kuningliku kingituse tunnistused
 keelastivad armu- või kaitsekirja pruukimise warsti ära
 ja linn langes sest saadil oma oleku pärast alalise
 wõitluse sisse, mis sõa, katku ja häwitusega wahetades
 poolteist sada aastat kestis, ja nende endist jöuu korda
 nõnda ära kurnas, et wiimaks aga üks neljandil kõigist
 endisest majade hulgast järele oli, ja linnast paljas
 alewikene üle jäi, kunni wiimaks kloostri, raatuse maja
 ja teiste suuremate majade asemel koguni kändma
 hakati. Raskwere Baron von Brederode oli selle wahel
 ilma meheliku järetulijateta ära surnud, ja et tema
 pärijatel selle kauge mere taguse koha pidamise ja
 pruukimisega palju tüli ja kulu oli, siis müüsiwad
 nemad 25. Mail 1669 Grafenbaagis alla kirjutatut
 kontrahhti läbi Raskwere lossi ja linna, ja kõi, mis
 selle pärast oli 30,000 taalri eest Gestimaa landraadi
 Hans Friedrich von Tiesenhäusen'ile ära, kes Hollandi-
 maal olewa kingituse kirjadedest kinnitatud koopiad oli
 ligi toonud ja 14. Septembril 1672 oma ostmise
 kontrahhti kuningliku Rootsi walitsuse ja selleaegse ku-
 ningana Hedwig Eleonoore, Kaarli XI. ema juures
 kinnitada lastnud ja nõnda kõi Brederode õigused
 täieste omaks omanduseks sai. Seesamma kinnitus
 awitas, et kui Kaarl XI. aastal 1685 kõi kingitut
 ja lainatut kroonu maad ja mõisad mõisnikude käest
 ära tahtis wõtta, et siis Tiesenhäusen'i sugukonna
 õigused puutumata jäiwad, ja kui pärast seda Nistädts
 tehtut rabu läbi terve Gestimaa Wene ülema walitsuse
 alla oli saanud, sai ka Rootsi kuninga kingituste põh-
 juse pääl Wene uuenduse kommissiooni otsuse järele
 10. Märtsist 1728 Raskwere linn ja loss kõige kõr-
 walise asutustega Tiesenhäusen'i sugukonnale mõistetut
 ja kinnitatut. Rodanikud, kes sel ajal sõa ja katku
 läbi laialt oliwad pillatut, et wõinud oma õigust sääl
 juures mitte kinni pidada ja kaotasiwad nendega ühes
 kõi linna maad ja koguni omad päris plattid, keda

mõisa ja lossi maade külgi oli tõmmatud ja ümber lüüdnud, sest et neil nende pruukimine sel ajal mõimata oli, ja et neile ka õieti pruukimise luba ei antutki. Nõnda läks kõit see terve alumine linn, mis orgus teine pool oja, ja kõige suurem jagu linnast oli, wiimse jäljeni kaduma; üksnes pikuti lossi mäge jäi weel üks rida majasid seisma, mis weel praegu selle linna pää uulits on. Pärast rahu tegemist tagasi tulnud kodanikud mõitlennud weel hulga aega oma kadunud õiguste pärast, kunni wiimaks ka walitsew Senaat, 25. Webruaril 1771, Brederode kingituse õigust kindlaks kinnitas ja kodanikude kahjuks otsuse tegi, mis ühe Ukaasi läbi tääda anti, kus sees linn Tiefenhausen'i sugukonna päris omanduseks kinnitati. Linn julges oma wabauste päästmiseks seda wiimast katsed, ja saatis oma kaebduse palwet kõige kõrgema keiserliku Majesteti trooni ette, mil ajal ta ennast weel mitte mõisniku alla ei heitnud; sai aga mitme aegse kirja wahetuse järel selle aegse keiserliku kubernemangu walitsuse otsuse poolest 6. Septembrist 1774 nõnda lõppetatud: et nemad endid järeljäämata selleaegse mõisa omaniku, härra hakenrihtri Jakob Johann Baron von Tiefenhausen'i alla peawad heitma, kui neid mitte sõameeste nuhtlusega ei pea sunnitama, ja et nemad seda mitte enam keiserlikuks linnaks ei pea nimetama, waid et tema kodanikud oma kundi rahade, aktsi maksude, elukohtade ja kõige tarwituste pärast oma mõisa härraga endid peawad õiendama; kui mitte, siis peawad nemad omast kohtadest wälja kasima ja mõisniku oma tühjaks jätma.

Nõnda oli siis selle hädalise Rootsi kingituse läbi Rakwere linn Gestimaa linnade seast juba kadunud, kunni troonu siit maad 1783 maakonnade wõi kreiside wiisi sisse säadis ja Rakweret jälle üheks maakonna wõi kreisi linnaks tõstis. Kui nüüd Rakwere kõige kõrgema maniwesti järele 3. Maist 1783 jälle kreisi linnaks oli tõstetud, nõudis lesk Baroona Wilhelmine

von Tiefenhausen äranõdetut omanduse õiguse eest kahju-
tasumist. Sellepääle sai Senaati Ukasi läbi 18. Ok-
tobrist 1789 kindral-kuberneeri grahw Browne'le käst
antut, seda asja läbi katsuda ja üle takseerida lasta.
Kui läbikatsmise juures Tiefenhausen'i sugukonna oman-
duse õigus uue kreislinna pääle waidlemata tõsi leiti
olewat, siis andis kindral-kuberneer Gestimaa kameraal-
hoowi kohtule käsu, seda kahju ülesse takseerida. Selle-
tarwis saiwad sinna saadetut: kubernemangu rent-
meister Bluum, kameraalhoowi kohtu sekretäär Albaum
ja kubernemangu architekt wõi ehituse meister. Alawi-
kene isik sai 26,943 rubla ja 40 kop. panku pääle, ja
selle tarwis antut maad, 3 $\frac{1}{2}$ ruutwersta suuruti,
18,468 rubla ja 20 kop. pääle, ühtekokku 45,411 rubla
ja 60 kop. pääle takseeritut. Kui nüüd weel kiriku
õpetaja maade pärast sai leitud ja kinnitatut, et need
pärast kui enne õpetajale peawad jääma, ilma et neid
linna maa külgi peaks tõmmatama, — siis tuli
4. Märtsist 1797 kõige kõrgem Ukas, mis järele
Baroona Tiefenhausen'ile kreislinnaks ostetut Rakwere
eest 45,411 rubla riigi kassast wälja maksetut pidi
saama. 22. Mail 1797 sai sellepääle linna praegune
frunt ja kõrwalised maad Hofrath Bluum'i ja kuber-
nemangu maamõetja läbi Rakwere Bogtei kohtule am-
metlikult kätte antut ja juhutatut, ja selle üle üles-
õõdetut protokoll kameraalhoowi kohtule sisse saadetut.

Sest saadik on nüüd Rakwere jälle keiserlik maa-
konna linn, aga ta ei ole selle 77-ne aasta sees is-
eneses weel mitte palju kaswanud. Sest ajast aga,
kui raudtee säält möõda käib, hakkawad majade read
endid kauniste sinna poole sirutama ja linna pikemaks
wennitama; aga orgus teine pool oja, kus wanal
ajal suurem linna jagu seisnud, on praegu weel wäga
wähä majasid. Pää uulits on pikuti linna ligi
3 wersta pik; on aga pääle mõne lühikesse põikuulitsa
see ainus, kus majad ja poed korrapärast mõlemil pool

fõrwas seisawad. Kauplemine ei nähta sääl suur ast
olewat, mis wissist sest tuleb, et sääl ümberkaudne
maa rahwas kaunis tehwa järje sees on. — Linna
rahwas on lahked, sõbralikud ja rõõmulikud inimesed.
— Tähelepanemise wäärt on weel lossi mägi, mis
walli wiisi kaheltpoolt järsku maha langeb, ja selle
hommiku-lõuna poolist turja ilus tamme- ja pähklepuu
mets kattab, kus kõik linna rahwas suwel ilusail päiwil
jalutamas käiwad. Loss näis omal ajal selle järsu
mäe pääl üks tugew kindlus olewat olnud, mis weel
praegu tema wanad tugewad ja kanged müürid tun-
nistawad, aga ka ühes kõikide ajaliku asjade kaduwat
olekut tumma süuga elawalt kuulutawad.

H. Laakmann'i raamatupoodis Tartus on saada:

Kodu-maalt. Nr. 1, 25 kop. Nr. 2, 20 kop.
Nr. 3, 20 kop.

Juhataja kodu- ja isamaa tundmisele. Hind 25 kop.

Juttustused Hommikumaalt. S. 12 f.

Dõmaja Spessarti mägedes. S. 30 f.

Cestirahwa ennemuistessed juttud. Hind 1 rubla 40 kop.

Nohtaedas lahke wanakeste seas. S. 15 kop.

Laste sõber. 46 ilusa pildiga. Hind 25 kop.

Häda- ja Abi-raamatukene ehk Lahearu kisa
õpetlik Rõõmu ja turvastuse jut. S. 20 kop.

Üks tubu Wanni sõnu. Hind 15 kop.

Kaks kosilast. Hind 10 kop.

Metsalillikesed. Hind 12 kop.

Luigetiik. Hind 10 kop.

Pimedusest valgusele. Hind 20 kop.

Wanaema warandus. Noore ja wanale päewa raskuse
jahutuseks. Hind 20 kop.

Siimon. Ühe Reegriorja elulugu Brasiilias. Hind 18 kop.

Notre-Daame kellalööja, ehk ilus mustlasetüdruk.
Üks kole lugu, mis Pariisi linnas sündinud. Hind 16 kop.

Emmajõe õpik Hind 16 kop.

Wiru lauliku laulud. Kõrkupannud ja wälja-
annud Fr. R. Kreuzwald. Hind 20 kop.

Sõda. Wiru wana Lauliku kenam Randle-lugu.

Ruidas põllumees rikaks saab. Hind 15 kop.

Anid, nende kasulik kaswatamine ja nuumamine.
Hind 8 kop.

Karjad ja nende saagid. Hind 10 kop.

Sumala riigi väljalootamise lugu. S. 30 kop.

Maja-pegel. Kuus kõnet ristiniimese maja elust perewanematele, teendritele ja noore rahvale pidanud F. Hörshelmann. Hind 15 kop.

Meie Issanda ja Snnisteggija Jesuse Kristuse kolmekümneaastane waikne elloaeg enne Lemma Sppetaja ammeti hakkatust Maa pääl. S. 15 kop.

Kuld-annike ehk waikne ello-wiisi peeglike. S. 30 kop.

Iggapäwased ärratamise heäled ehk üks lühidelt selletud pühha kirja tunnistus, mis aasta peäle, iggapäwa jäuiks on seätud Kolmaino Summala auuiks ja ristiloggoduse kasuks. Hind 75 kop.

Rahunurme Lilled pääwa töw ja palawuse jahu-
tusiks, I. jagu. Hind 25 kop.

Süüdja heäl. Pöörge ümber ja parrandage meelt!
Hind 30 kop.

Paasto jutlused, ehk meie Issanda Jesuse Kristuse seitse sõnna risti pealt. Hind 25 kop.

Mus laua rahwa raamat. Süddame ärratamiseks ning walmistamiseks neile, kes Issanda armo lauale tahtwad minna. Hind 20 kop.

Weike iggapäawane palwe-raamat.
Hind 8 kop.

Weikene Geograafia ehk Maade teaduse käsi-
raamat. Hind 30 kop.

Kooli Atlas, 16 maaakardiga. Hind 75 kop.

Europa-maakaart. Hind 20 kop.

S i s u:

- Nr. 1. Liiwimaa kuningas Magnus ja Wene Saar Joann Wasiljewitsh IV.
- Nr. 2. Mõnda Isamaa wanust aegust.
- Nr. 3. Rootslaste wäljarändamine Hiitomaalt aastal 1781, ja teiste Gestimaal elawa Rootslaste loust.
- Nr. 4. Sõda Wolmari linna al ja Rakwere linna õnnetu kadumine.
- Nr. 5. Liiwlaste würst Kaupo, ja sõdimised tema päiwil.
- Nr. 6. Eesti rahwa wanast usust, lombedest ja juttudest.
- Nr. 7. Sakala maa ja Wiliandi lossi ja linna aja loust.
- Nr. 8. Nurmegunda maa ja Põltsama lossi ja linna aja loust.
- Nr. 9. Järwa maa ja Paide lossi ja linna aja loust.